

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**“Суб’єкти сектору безпеки і оборони України в системі забезпечення
національної безпеки України”**

Виконав студент II курсу, групи ЗМНБ-21,
спеціальності 256 Національна безпека
(за окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)

Савченко Сергій Миколайович

Керівник – кандидат політичних наук, доцент

Мартинюк Роман Станіславович

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор

Артемів Володимир Юрійович

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	4
<p>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ</p>	
1.1. Поняття та сутність сектору безпеки і оборони України, його елементний склад	12
1.2. Органи державної влади – суб'єкти сектору безпеки і оборони України	18
1.3. Керівництво та координація діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України: роль Президента України, Ради національної безпеки і оборони України та Кабінету Міністрів України	23
<i>Висновки до розділу 1</i>	43
<p>РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ У СТРУКТУРІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ</p>	
2.1. Збройні Сили України у структурі сектору безпеки і оборони України	46
2.2. Національна гвардія України в системі суб'єктів сектору безпеки і оборони України	54
2.3. Національна поліція у структурі сектору безпеки і оборони України	58
2.4. Служба безпеки України у структурі сектору безпеки і оборони України	62
<i>Висновки до розділу 2</i>	66
<p>РОЗДІЛ 3. НАРОД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ</p>	

НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	69
3.1. Громадянське суспільство в системі забезпечення національної безпеки України	69
3.2. Громадяни та їх об'єднання в системі забезпечення національної безпеки України	78
<i>Висновки до розділу 3</i>	87
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сектор безпеки і оборони України – це сукупність державних і недержавних інститутів, діяльність яких тією чи іншою мірою пов’язана із забезпеченням національної безпеки й обороноздатності України. З поміж усіх суб’єктів сектору безпеки і оборони вирішальне значення для забезпечення національної безпеки й обороноздатності України мають органи державної влади та військові формування, чия компетенція безпосередньо спрямована на виконання завдань у сфері національної безпеки й оборони. У своїй сукупності ці органи та формування утворюють сили безпеки та сили оборони держави. Сили безпеки та сили оборони відіграють провідну роль у забезпеченні національної безпеки й обороноздатності держави, є найважливішими елементами у структурі сектору безпеки й оборони України. Наділяючи сили безпеки та сили оборони спеціальними функціями та повноваженнями у сфері національної безпеки й оборони, законодавство України покладає в такий спосіб на них безпосередню відповідальність за забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави.

Спроможність сектору безпеки і оборони України до виконання покладених на нього завдань багато в чому залежить від ефективності керівництва й координації діяльності його суб’єктів Президентом України та Кабінетом Міністрів України. Саме Президенту України чи (та) Кабінету Міністрів України підпорядковані, підконтрольні та підзвітні сили безпеки та сили оборони. Принципово важливою є роль Верховної Ради України в законодавчому забезпеченні функціонування сектору безпеки і оборони України, здійсненні парламентського контролю за його діяльністю. Особливою є роль інститутів громадянського суспільства у функціонуванні сектору безпеки і оборони України, особливо за умов екзистенційно небезпечної ситуації, у якій опинилася Україна від моменту широкомасштабного російського збройного вторгнення. Протидія намаганням ворога припинити існування Української держави та її

народу вимагає мобілізації усіх ресурсів держави і суспільства, консолідації зусиль усіх їхніх інститутів. За цих умов інститути громадянського суспільства покликані доповнити діяльність сил безпеки та сили оборони, максимально посилити її.

Сучасна російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 р. та набула повномасштабного характеру в 2022 р., стала серйозним випробуванням для сектору безпеки і оборони України. Вона виявила як значний потенціал українських сил безпеки та сил оборони, так і системні проблеми сектору безпеки і оборони України, що зумовлює потребу його глибокого реформування.

Передусім війна оголила недосконалість стратегічного управління силами безпеки та силами оборони в перші місяці агресії. Недосконалість наявних законодавчих засад єдиного керівництва силами безпеки та силами оборони доповнили практичні труднощі в координації між Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національною гвардією України, розвідувальними органами. Відсутність ефективного обміну розвідувальною інформацією між цими суб'єктами та єдиного оперативного центру управління силами безпеки та силами оборони ускладнювала їх реагування в умовах швидкої ескалації бойових дій.

Іншою серйозною проблемою сектору безпеки і оборони України стали нестача ефективних засобів ураження противника, сучасних засобів протиповітряної оборони, багатьох видів озброєнь та бронетехніки, суттєва залежність оборонно-промислового комплексу України від застарілих технологій радянського зразка. Попри створення нових зразків озброєнь, українська оборонна промисловість тривалий час залишалася фрагментованою, з низьким рівнем стандартизації та обмеженою здатністю до серійного виробництва. Після 2022 р. значна частина підприємств оборонно-промислового комплексу України опинилася під обстрілами або в окупації, що ще більше загостило проблему імпортозалежності.

Війна також виявила недоліки кадрової та мобілізаційної політики. На початковому етапі мобілізаційна система виявилася невідповідною до масштабного вторгнення – бракувало резервістів, підготовлених командирів, системи психологічної підтримки військових. Попри швидку адаптацію, кадрова нестача в секторі безпеки й оборони залишається гострою, особливо серед офіцерського складу, аналітичних і технічних спеціалістів.

Серйозним викликом стала діяльність ворога в інформаційній сфері, зокрема в кіберпросторі. Росія веде війну проти України не лише безпосередньо на полі бою, а й у медіапросторі та кіберпросторі. Масштабні кібератаки, інформаційно-психологічні операції, дезінформаційні кампанії засвідчили потребу в інтегрованій системі кібероборони та протидії інформаційним загрозам. Попри створення Військ зв'язку та кібербезпеки Збройних Сил України, модернізацію державних систем зв'язку, координація між різними суб'єктами сектору безпеки і оборони залишається недостатньою.

Не менш суттєвою є проблема цивільного контролю та прозорості в діяльності сектору безпеки і оборони України. В умовах воєнного стану частина механізмів парламентського контролю та громадського нагляду фактично згорнута, що саме по собі створює ризик безконтрольності органів сектору безпеки і оборони у період війни.

Війна водночас стала каталізатором позитивних змін у секторі безпеки й оборони: зросла інтеграція Збройних Сил України зі збройними силами партнерів – членів НАТО, зміцнилося міжвідомче співробітництво, запроваджено цифрові інструменти управління, суттєво підвищився рівень оперативної взаємодії між військовими та цивільним населенням.

Отже, сучасна російсько-українська війна виявила, що головні проблеми сектору безпеки і оборони України мають комплексний характер – вони поєднують організаційні, кадрові, технічні, інформаційні та нормативно-управлінські аспекти. Подолання цих проблем потребує системної післявоєнної реформи сектору безпеки і оборони України, зокрема формування нової моделі

стратегічного управління ним на основі стандартів НАТО, необхідного законодавчого забезпечення цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, принципово іншого рівня розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Сучасна російсько-українська війна радикально змінила саме розуміння системи національної безпеки України, висунувши на перший план не лише державні, а й суспільні ресурси опору. Події після 2022 р. переконливо довели, що ефективна оборона держави неможлива без активної, нормативно забезпеченої участі громадянського суспільства – волонтерів, громадських організацій, медіа, наукових і аналітичних центрів, місцевих громад. Водночас чинне законодавство України лише частково визначає їх роль у забезпеченні національної безпеки України.

Одним із головних чинників виживання України як держави в перші місяці повномасштабної російської збройної агресії став волонтерський та добровольчий рух. Саме інститути громадянського суспільства забезпечували збройні сили усіма необхідними в умовах бойових дій засобами, евакуацію цивільного населення, розвідку з відкритих джерел, кіберзахист. Проте законодавство донині не врегульовує такі форми участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки – відсутні необхідна законодавча основа діяльності інститутів громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони, законодавчо визначені механізми їх взаємодії з державою в цій сфері, зокрема механізми державної підтримки, координації й захисту волонтерських організацій та окремих волонтерів, які діють у зоні бойових дій. Очевидно, що така ситуація перешкоджає участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України.

Громадські організації відіграють принципово важливу роль у забезпеченні цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України, боротьбі з корупцією, моніторингу прав людини, формуванні стратегічних рішень у сфері національної безпеки й оборони. Проте чинне українське законодавство, зокрема

Закон України “Про національну безпеку України”, лише декларативно згадує про їх участь у забезпеченні національної безпеки, не визначаючи конкретних форм і механізмів цієї участі. В умовах війни участь громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки має бути визначена як інституційна частина системи національної стійкості, з передбаченням механізмів участі інститутів громадянського суспільства в підготовці стратегічних документів у сфері національної безпеки й оборони, оцінці державної політики в цій сфері, контролі за використанням бюджетних коштів.

Законодавче забезпечення участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки має не лише легалізувати вже наявні практики його самоорганізації, а й перетворити їх на структурний елемент системи національної безпеки України. Йдеться про створення комплексного правового механізму взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони на принципах партнерства, довіри та відповідальності.

Сучасна війна довела, що громадянське суспільство є не периферійним, а стратегічним чинником національної безпеки України. Тому законодавче забезпечення його ролі у сфері національної безпеки й оборони не лише якісно посилить обороноздатність держави, а й зміцнить демократичні засади державного управління у сфері національної безпеки й оборони, суспільну стійкість та здатність України протистояти асиметричним загрозам у довгостроковій перспективі.

Метою дослідження є аналіз місця і ролі суб’єктів сектору безпеки і оборони України в системі забезпечення національної безпеки України.

Визначена мета дослідження зумовлює постановку і вирішення наступних **дослідницьких завдань:**

– дослідити поняття сектору безпеки і оборони держави, його елементний склад;

– дослідити керівну та координаційну роль Президента України, Ради національної безпеки і оборони України та Кабінету Міністрів України щодо діяльності інших суб'єктів сектору безпеки і оборони України;

– проаналізувати місце сил безпеки, сил оборони та військово-промислового комплексу України у структурі сектору безпеки і оборони України;

– дослідити роль інститутів громадянського суспільства в системі забезпечення національної безпеки України.

Об'єктом дослідження є сектор безпеки і оборони держави.

Предметом дослідження є сектор безпеки і оборони України.

Джерельна база дослідження. Проблематика, порушена в цьому дослідженні, відображена в роботах багатьох вітчизняних науковців, з-поміж яких найважливішими є роботи С. Пономарьова (“Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України”, “Загальна характеристика адміністративно-правового статусу суб'єктів сектору безпеки і оборони”, “Сектор безпеки України: поняття, ознаки, зміст), Г. Ситника (“Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади)”, “Національна безпека України: концептуальні засади формування і реалізації державної політики”), О. Нестеренко (“Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України”), С. Мельника (“Громадські ініціативи як чинник зміцнення національної безпеки України”, “Повноваження Президента України у сфері військового управління”), О. Котляренко (“Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України”), В. Ліпкана (“Концептуальні засади формування системи національної безпеки України”), Т. Жук (“Система суб'єктів сектору безпеки України”), А. Бейкун, О. Ромашко (“Правове регулювання сектору безпеки і оборони: сутність та зміст”), В. Александрова (“Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави”), І. Риженко (“Громадський контроль у сфері безпеки: проблеми реалізації в Україні”), В. Слюсар (“Прозорість сектору

безпеки як елемент демократичного врядування”), О. Корнієвський (“Громадські об’єднання у системі національної безпеки держави”), О. Гриневич (“Громадянське суспільство як чинник формування національної безпеки”), Ободянський Я. (“Громадянське суспільство в системі демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України”), О. Кузьмічов (“Громадянське суспільство як суб’єкт забезпечення національної безпеки України”), В. Александров (“Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави”), С. Поляков (“Збройні Сили України у структурі сектору безпеки та оборони”) та інші.

Нормативною базою дослідження є законодавство України у сфері національної безпеки й оборони України, зокрема, рішення Ради національної безпеки і оборони України з питань національної безпеки й оборони. До написання дослідження були залучені відповідні Рішення Конституційного Суду України.

Методологію дослідження утворює сукупність загально- та спеціально-наукових методів. Методи дослідження були обрані з урахуванням мети, завдань, об’єкта і предмета дослідження.

Методологічною основою дослідження є *діалектичний метод* як загальний метод пізнання, який було використано насамперед для вивчення правового статусу суб’єктів сектору безпеки і оборони України.

Юридико-догматичний метод було використано для аналізу й інтерпретації норм законодавства України, що закріплює статус суб’єктів сектору безпеки і оборони України;

Історико-правовий метод було застосовано для вивчення законодавства України про статус суб’єктів сектору безпеки і оборони України у його розвитку;

Теоретико-прогностичний метод дозволив сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України про статус суб’єктів сектору безпеки і оборони України.

Порівняльно-правовий метод було застосовано, зокрема, для співставлення окремих положень законодавства України про суб'єкти сектору безпеки і оборони України.

За допомогою *методу системного аналізу* було досліджено сектор безпеки і оборони України як цілісну і внутрішньо узгоджену систему його елементів.

Структура й обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що сукупно охоплюють вісім підрозділів, висновків, переліку використаних джерел.

У розділі 1 “Теоретичні засади дослідження ролі суб'єктів сектору безпеки і оборони в системі забезпечення національної безпеки України” розкрито поняття сектору безпеки і оборони України, досліджено його елементний склад (підрозділ 1.1.), проаналізовано роль і місце державних суб'єктів сектору безпеки і оборони України у його структурі (підрозділ 1.2.), досліджено питання про керівництво та координацію діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України (підрозділ 1.3.). У розділі 2 “Державні суб'єкти сектору безпеки і оборони України” досліджено роль і місце Збройні Сили України (підрозділ 2.1.), Національної гвардії України (підрозділ 2.2.), Національної поліції України (підрозділ 2.3.), Служби безпеки України (підрозділ 2.3.) у структурі сектору безпеки і оборони України.

У розділі 3 “Народ України як суб'єкт забезпечення національної безпеки України” досліджено роль громадянського суспільства загалом (підрозділ 3.1.) та його інститутів у системі забезпечення національної безпеки України (підрозділ 3.2.).

У загальних висновках сформульовано підсумкові результати дослідження.

Загальний обсяг роботи – 105 сторінок, з них основної частини – 82 сторінки. Перелік використаних джерел складає 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Поняття та сутність сектору безпеки і оборони України, його елементний склад

Поняття та сутність сектору безпеки і оборони України

Сектор безпеки і оборони є ключовим елементом системи забезпечення національної безпеки¹. До проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. забезпечення оборони та внутрішньої безпеки в Україні відбувалося в межах єдиної радянської системи; сам термін “сектор безпеки та оборони” в радянській практиці не застосовувався. Після початку співпраці України з НАТО у документах, які супроводжували цю співпрацю, почали використовувати поняття “сектор безпеки та оборони” для позначення сукупності військових, розвідувальних, правоохоронних та інших органів, що забезпечують національну безпеку, а також цивільного демократичного контролю за ними. Також поняття “сектор безпеки та оборони” почало з'являтися документах громадських організацій. Події Революції Гідності та початок збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014 р. актуалізували необхідність докорінного реформування системи національної безпеки України. У документах Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України почали активно використовувати поняття “сектор безпеки та оборони”. Ці зміни відбувалися в межах проголошеного курсу України на здобуття членства у Європейському Союзі та НАТО, що зумовило необхідність гармонізації законодавства України з

¹ Мельниченко Б. Організаційно-правові засади функціонування системи забезпечення національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 303; Глобальна та національна безпека: підруч. / авт. кол.: В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк та ін. / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. С. 163-164.

міжнародними стандартами, зокрема в частині вживаної в законодавстві України термінології.

Уперше поняття “сектор безпеки та оборони” було офіційно введено в українське законодавство Законом України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. Поява в законодавстві України поняття “сектор безпеки й оборони” надало йому більшої смислової визначеності і спричинило заміну ним поняття “воєнна організація держави”². Відповідно до п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України”, сектор безпеки і оборони є системою органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів державної влади спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об’єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України³. По суті, даючи визначення поняттю “сектор безпеки і оборони”, Закон України “Про національну безпеку України” встановлює і його елементний склад.

Відповідно до головних видів безпеки, можливо виокремити три основні об’єкти захисту з боку сектору безпеки й оборони:

- 1) особисту безпеку громадян, громадський порядок тощо, які забезпечують правоохоронні органи;
- 2) національну безпеку, яку забезпечують спецслужби;
- 3) військову безпеку, яку забезпечують сили безпеки⁴.

² Бейкун А., Ромашко О. Правове регулювання сектору безпеки і оборони: сутність та зміст. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 133.

³ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁴ Пономарьов С. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. С. 39-40.

Функціями сектору безпеки і оборони України є забезпечення територіальної цілісності, протидія зовнішній агресії, захист державного кордону, забезпечення національної безпеки й оборони, економічної безпеки, екологічної безпеки, захист прав та свобод людини і громадянина та інші.

Елементний склад сектору безпеки і оборони України

Відповідно до ст. 17 Конституції України, “захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу”⁵. Весь обсяг діяльності щодо реалізації функції забезпечення національної безпеки України покладено на сектор безпеки й оборони України. Його структуру утворює система взаємозв’язаних і таких, що доповнюють один одного суб’єктів.

Статус суб’єктів сектору безпеки і оборони нормативно визначений, тому свою діяльність щодо забезпечення національної безпеки вони здійснюють у межах своїх повноважень. Суб’єкти сектору безпеки й оборони володіють спеціальною компетенцією, зорієнтованою на забезпечення національної безпеки у її визначеному сегменті. Суб’єкти сектору безпеки й оборони взаємопов’язані між собою й утворюють певну внутрішньо узгоджену систему державних і недержавних органів, установ, організацій, об’єднань громадян та окремих громадян, уповноважених відповідно до своєї компетенції забезпечувати національну безпеку⁶. Сутність діяльності суб’єктів сектору безпеки і оборони полягає у їхньому цілеспрямованому досягненні певної мети національної безпеки.

У п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України” визначено поняття сектору безпеки й оборони. Особливість цього визначення полягає в тому, що в самому понятті встановлено і склад сектору безпеки й оборони. Згідно з п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону, сектор безпеки й оборони – це “система

⁵ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁶ Ситник Г. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підруч. К.: НАДУ, 2021. С. 112-113.

органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів державної влади спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України”⁷.

Водночас Закон України “Про національну безпеку України” містить окрему ст. 12 під назвою “Склад сектору безпеки і оборони”. У ч. 1 ст. 12 встановлено, що “сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов’язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки”⁸. Отже, згідно із Законом, інституційно елементи сектору безпеки і оборони України є як органами державної влади, так і інститутами громадянського суспільства⁹.

У ст. 1 Закону наведене визначення окремих елементів сектору безпеки і оборони України в такому значенні:

Сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, органи державної влади спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

Сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи,

⁷ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁸ Там само.

⁹ Александров В. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 79.

органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які законодавство України покладає функції із забезпечення оборони держави.

Оборонно-промисловий комплекс України – сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами¹⁰.

Керівництво діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони здійснює Президент України (ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України”), а координацію діяльності суб'єктів сектору безпеки забезпечує Рада національної безпеки і оборони України (ст. 14 Закону України “Про національну безпеку України”)¹¹.

У своїй діяльності суб'єкти сектору безпеки і оборони конкретизують загальні функції держави у сфері національної безпеки й оборони¹². Суб'єкти сектору безпеки і оборони різні за своїм правовим статусом і виконують різні завдання у сфері національної безпеки й оборони. Водночас діяльність суб'єкти сектору безпеки і оборони має єдину функціональну спрямованість – захист національних інтересів України¹³.

Сектор безпеки і оборони України – це сукупність державних і недержавних інститутів, діяльність яких тією чи іншою мірою пов'язана із забезпеченням національної безпеки й обороноздатності України.

¹⁰ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹² Державне управління: теорія і практика : моногр. / за заг. ред. В. Авер'янова. К.: Юрінком Інтер, 1998. С. 25-26.

¹³ Жук Т. Система суб'єктів сектору безпеки України. *Юридична наука*. 2020. № 5 (107). С. 110.

Очевидно, що відображений навіть загалом у Законі України “Про національну безпеку України” перелік суб’єктів сектору безпеки й оборони України необґрунтовано звужений. Вважаємо, що до числа суб’єктів сектору безпеки й оборони України, крім наведених у Законі, необхідно зарахувати таких суб’єктів владних повноважень, як Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Антимонопольний комітет України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державне бюро розслідувань, Незалежна антикорупційна комісія, Національне агентство з питань протидії корупції.

Вбачається, що всіх суб’єктів, які забезпечують національну безпеку й обороноздатність України, можливо поділити на кілька груп. Першу групу утворюють органи державної влади, які, з огляду на їхню компетенцію та кадровий склад, безпосередньо забезпечують національну безпеку й обороноздатність України. Це такі органи, як Збройні Сили України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Національна гвардія України тощо. Другу групу утворюють органи державної влади, що забезпечують національну безпеку й обороноздатність України опосередковано, у процесі здійснення своїх “титульних” функцій і повноважень. Це такі органи державної влади, як Верховна Рада України, Конституційний Суд України тощо. Третю групу утворюють органи державної влади, що здійснюють функції керівництва й координації у сфері національної безпеки й оборони. Це такі органи державної влади, як Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України тощо. Четверту групу утворюють суб’єкти, що забезпечують національну безпеку й обороноздатність України у взаємодії із суб’єктами першої групи. За такого підходу суб’єктів четвертої групи утворюють Український народ загалом та інститути громадянського суспільства.

До кола суб’єктів сектору безпеки й оборони, визначеного Законом України “Про національну безпеку України”, не належать органи місцевого самоврядування. Роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні

національної безпеки важлива, насамперед за умов воєнного або надзвичайного стану. У ст. 38 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 р. закріплені повноваження органів місцевого самоврядування, пов’язані із забезпеченням безпеки на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного органу місцевого самоврядування¹⁴. Прикметно й те, що органи місцевого самоврядування були визначені “суб’єктами забезпечення національної безпеки” у ст. 4 Закону України “Про основи національної безпеки України”¹⁵.

Ч. 2 ст. 12 Закону України “Про національну безпеку України” містить таке положення: “Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони”¹⁶. Отже, відповідно до цитованого положення, органи місцевого самоврядування здійснюють певні функції із забезпечення національної безпеки. Однак попри це Закон України “Про національну безпеку України” не згадує про них у переліку суб’єктів сектору безпеки й оборони.

1.2. Органи державної влади – суб’єкти сектору безпеки і оборони України

Суб’єкти сектору безпеки й оборони утворюють систему державних і недержавних суб’єктів: органів, установ, організацій окремих громадян та їх об’єднань, діяльність яких тією чи іншою мірою пов’язана із забезпеченням національної безпеки й обороноздатності держави. За критерієм своєї природи суб’єкти сектору безпеки й оборони утворюють дві групи – державні (органи

¹⁴ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

¹⁵ Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

¹⁶ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

державної влади) та недержавні (інститути громадянського суспільства) суб'єкти. Своєю чергою, органи державної влади – суб'єктів сектору безпеки і оборони можна поділити на органи загальної компетенції (Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України), органи спеціальної компетенції (Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України тощо)¹⁷.

Органи державної влади – суб'єкти сектору безпеки й оборони, чия компетенція безпосередньо спрямована на забезпечення національної безпеки держави, володіють певними ознаками, які й утворюють підставу їх об'єднання в певну цілісну систему. Ці органи володіють спеціальними повноваженнями у сфері національної безпеки й оборони; свою діяльність вони здійснюють у певних сегментах цієї сфери; діяльність цих органів державної влади щодо забезпечення національної безпеки має безперервний оперативний характер; внутрішня структура цих органів відображає їхню функціональну спеціалізацію, а окремі завдання і функції цих органів здійснюють спеціально створені для цього їхні структурні підрозділи; штат органів державної влади – суб'єктів сектору безпеки й оборони утворює професійний апарат службовців, спеціально підготовлених для забезпечення національної безпеки держави¹⁸.

Органи державної влади та військові формування, чия компетенція безпосередньо спрямована на забезпечення національної безпеки, утворюють основу сектору безпеки й оборони і є його найважливішою частиною. У своїй сукупності ці органи та формування утворюють сили безпеки та сили оборони держави. Сили безпеки та сили оборони відіграють провідну роль у забезпеченні національної безпеки й обороноздатності держави, є найважливішими елементами у структурі сектору безпеки й оборони України. Наділяючи сили безпеки та сили оборони спеціальними функціями та повноваженнями у сфері

¹⁷ Пономарьов С. Загальна характеристика адміністративно-правового статусу суб'єктів сектору безпеки і оборони. *Наукові записки. Серія: Право*. Кропивницький: ТОВ "Полімед-Сервіс", 2018. Вип. 5. С. 69.

¹⁸ Державне управління: теорія і практика: моногр. / за заг. ред. В. Авер'янова. К.: Юрінком Інтер, 1998. С. 25-26.

національної безпеки й оборони, законодавство України покладає в такий спосіб на них безпосередню відповідальність за забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави.

Функціонально органи державної влади – суб'єкти сектору безпеки і оборони України – зорієнтовані на забезпечення окремих видів національної безпеки України¹⁹. Водночас попри те, що ці суб'єкти покликані протидіяти всьому спектру внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці України, більшість із них забезпечують воєнну безпеку й обороноздатність України²⁰.

З погляду характеру їхньої компетенції органи державної влади – суб'єкти сектору безпеки й оборони – можливо умовно поділити на органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції.

Органам державної влади – суб'єктам сектору безпеки і оборони держави властиві певні риси, найважливішими з яких є такі:

– оскільки діяльність суб'єктів сектору безпеки і оборони має дуже важливе значення для самого існування держави, їхній статус визначено здебільшого на законодавчому рівні;

– органи державної влади – суб'єкти сектору безпеки й оборони – володіють особливими, не властивими іншим органам державної влади силовими ресурсами, які визначають їхнє місце і роль у секторі безпеки й оборони держави;

– діяльність органів державної влади – суб'єктів сектору безпеки й оборони – має безперервний оперативний характер;

– діяльність суб'єктів сектору безпеки й оборони, чия компетенція безпосередньо зорієнтована на забезпечення національної безпеки держави, забезпечує професійний апарат, спеціально підготовлений для виконання функції у сфері національної безпеки й оборони держави;

¹⁹ Пономарьов С. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. С. 39-40.

²⁰ Пашинський В. Збройні Сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 102.

– суб'єкти безпеки і оборони функціонують за певними, визначеними законодавчо, напрямками забезпечення національної безпеки (охорона правопорядку, розвідка, контррозвідка, оборона території, боротьба зі злочинністю тощо) і їхня діяльність відбувається у певних сегментах сфери національної безпеки й оборони.

Правовий статус органів державної влади – суб'єктів сектору безпеки й оборони – визначають такі його основні елементи, як порядок утворення органу, його функції і повноваження (компетенція), завдання і принципи його діяльності, відповідальність. Законодавче визначення статусу органів державної влади – суб'єктів сектору безпеки й оборони – є об'єктивною передумовою формування державної політики у сфері національної безпеки й оборони.

У п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України” закріплено вичерпний, з погляду Закону, перелік суб'єктів, які утворюють елементний склад сектору безпеки й оборони. З-поміж цих суб'єктів, з огляду на характер їхньої компетенції у сфері національної безпеки і оборони, у ч. 2 ст. 12 виокремлено органи державної влади, які володіють винятковими за своїм характером і значенням повноваженнями у сфері національної безпеки і оборони. Це такі органи державної влади, як: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику (ч. 2 ст. 12 Закону України “Про національну безпеку

України”)²¹. Водночас реально до кола суб’єктів сектору безпеки й оборони, чия діяльність має принципове значення для забезпечення національної безпеки України, належать також Державне бюро розслідувань, Антимонопольний комітет України, Національне агентство з питань протидії корупції, Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних діянь та інших злочинів, інші відомства та організації²².

У Законі України “Про національну безпеку України” визначено компетенцію окремих, найважливіших державних суб’єктів сектору безпеки і оборони. Розподіляючи функції та повноваження органів державної влади у сфері національної безпеки й оборони України, Закон створює правову основу для інтеграції їхньої діяльності в цій сфері. Закон інтегрує діяльність у сфері національної безпеки й оборони України не лише окремих провідних суб’єктів сектору безпеки і оборони, як наприклад, Президента України та Кабінету Міністрів України, а й усіх сил безпеки і сил оборони. З цією метою в Законі визначено систему командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджено всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони.

Розмежування функцій і повноважень органів державної влади – суб’єктів сектору безпеки і оборони – має принципове значення для побудови ефективної системи національної безпеки держави. Таке розмежування повинне чітко визначити функціональні межі відповідних суб’єктів сектору безпеки і оборони. Будь-яка невизначеність статусу органів державної влади – суб’єктів сектору безпеки і оборони – може призвести до

²¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

²² Пономарьов С. Сектор безпеки України: поняття, ознаки, зміст. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр.): зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.). Х.: ХНУВС, 2017. С. 237.

пробілів правового регулювання у їхній діяльності чи до дублювання і виконання тих самих функцій різними органами державної влади.

1.3. Керівництво та координація діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони України: роль Президента України, Ради національної безпеки і оборони України та Кабінету Міністрів України

Взаємодія між Президентом України, Кабінетом Міністрів України та Радою національної безпеки і оборони України у процесі керівництва сектором безпеки і оборони України та координації діяльності його суб'єктів має системний характер: Уряд забезпечує реалізацію рішень Глави держави, ухвалених на основі рішень Ради національної безпеки і оборони України.

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сфері національної безпеки та оборони держави²³. Це конституційне положення – одне з центральних для розуміння місця і ролі Президента України у структурі сектору безпеки і оборони України.

Словосполучення “здійснює керівництво” означає наділення Президента України комплексом організаційних, розпорядчих та координаційних повноважень у сфері національної безпеки й оборони. Однак Президент України не виконує безпосередньо виконавчих дій, оскільки це належить до компетенції інших органів, за винятком випадків, коли це прямо передбачено Конституцією України чи законом. Це означає, що у сфері національної безпеки й оборони Президент України здійснює верховне, стратегічне керівництво.

Верховне, стратегічне керівництво Президента України у сфері національної безпеки й оборони відображає низка його конституційних

²³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

повноважень. Відповідно до ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

- звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

- представляє державу в міжнародних відносинах, керує зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

- вносить до Верховної Ради України подання про призначення Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

- вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

- є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сфері національної безпеки та оборони держави;

- очолює Раду національної безпеки і оборони України;

- вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та в разі збройної агресії проти України ухвалює рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

- ухвалює відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та вводить воєнний стан в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

- присвоює вищі військові звання;

– нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

Функції керівництва і координації Президента України щодо суб'єктів сектору безпеки і оборони України втілюють його повноваження, закріплені в багатьох законах. З-поміж них найважливішими є Закон України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., Закон України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 р., Закон України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р.²⁴, Закон України “Про Збройні Сили України” від 25 березня 1992 р. та Закон України “Про основи національного спротиву” від 16 липня 2021 р.

Цілісний виклад повноважень Президента України, похідних від його функцій стратегічного керівництва й координації у сфері національної безпеки й оборони, здійснено у ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. Назва цієї статті – “Керівництво у сферах національної безпеки і оборони” – та відображена в ній логіка вказують, що роль і місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони полягають у тому, що він здійснює в цій сфері верховне стратегічне керівництво системою органів, які безпосередньо забезпечують національну безпеку й обороноздатність України. Аналіз повноважень Президента України, закріплених у ст. 13 Закону “Про національну безпеку України”, засвідчує, що всі вони є інструментами реалізації Президентом України його функцій стратегічного керівництва й координації у сфері національної безпеки й оборони²⁵.

Згідно зі ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України”, керівництво Президента України у сфері національної безпеки й оборони полягає в тому, що він забезпечує державну незалежність та національну безпеку; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України і в цьому статусі видає накази і директиви з питань оборони; очолює Раду національної безпеки і

²⁴ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

²⁵ Котляренко О. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 54.

оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення; видає укази і розпорядження з питань національної безпеки й оборони, які є обов'язковими до виконання на території України (саме своїми указами Президент України затверджує стратегії, доктрини, концепції, які визначають актуальні загрози національній безпеці України, основні напрями і завдання державної політики у сфері національної безпеки й оборони, розвитку сектору безпеки й оборони); звертається з посланнями до народу та з щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; реалізує право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо законодавчого врегулювання питань національної безпеки й оборони; вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; призначає на посади та звільняє з посад Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України, а також вище командування інших військових формувань за поданням керівників органів виконавчої влади, яким підпорядковані відповідні військові формування; здійснює загальне керівництво розвідувальними органами України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та в разі збройної агресії проти України ухвалює рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; ухвалює рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; ухвалює в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою

України; присвоює вищі військові звання та інші вищі спеціальні звання і класні чини²⁶.

Отже, наведені вище повноваження Президента України свідчать, що він здійснює керівництво та координацію діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України засобом таких головних інструментів, як:

Очоловання Ради національної безпеки і оборони України

Керівну й координаційну роль Президента України щодо сектору безпеки і оборони України відображає, зокрема, його конституційний статус очільника Ради національної безпеки і оборони України. Президент України як глава держави здійснює керівництво і координацію діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони насамперед через Раду національної безпеки і оборони України. Рада національної безпеки та оборони України є центральним елементом системи стратегічного управління національною безпекою. Вона забезпечує інституційну єдність дій держави у сфері національної безпеки і оборони в умовах гібридних загроз. Саме в межах цього координаційного органу відбувається вироблення стратегічних рішень та формування цілісної державної політики у сфері національної безпеки й оборони. Ухвалені Радою національної безпеки і оборони України стратегічні рішення у сфері національної безпеки й оборони втілюють, зокрема, розроблені нею документи довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки й оборони – Стратегія національної безпеки, Стратегія воєнної безпеки тощо.

Рада національної безпеки і оборони України відіграє аналітичну та дорадчу роль при Президентові України як главі держави та гарантові державного суверенітету. Рада національної безпеки і оборони України, відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р., вносить пропозиції Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і

²⁶ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

оборони²⁷. Ця функція Ради національної безпеки і оборони України визначена першою з-поміж інших її функцій, закріплених у Законі. Це не випадково, оскільки функція Ради національної безпеки і оборони України щодо внесення пропозицій Президентові України з питань реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки та оборони має ключове стратегічне значення для ефективного функціонування всієї системи державного управління національною безпекою України. Виконуючи цю функцію, Рада національної безпеки і оборони України стає центром стратегічного управління та аналітичного прогнозування, що визначає зміст та траєкторію розвитку політики національної безпеки України в умовах її очевидних і прогнозованих викликів.

Відповідно до ст. 102, 106 та 107 Конституції України, Президент України координує діяльність державних суб'єктів сектору безпеки й оборони через Раду національної безпеки і оборони України, а Рада національної безпеки і оборони України, з метою забезпечення згаданих функцій Президента України, готує Главі держави обґрунтовані пропозиції на основі аналізу внутрішньої та зовнішньої безпекової ситуації, стану обороноздатності держави, показників її економічного розвитку, тенденцій у міжнародній політиці тощо. Пропозиції Ради національної безпеки і оборони України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони забезпечують Президентові України інформаційно-аналітичну основу для ухвалення стратегічних рішень у цій сфері.

Реалізуючи цю функцію, Рада національної безпеки і оборони України забезпечує єдність внутрішньої та зовнішньої державної політики у сфері національної безпеки і оборони. Внесені нею пропозиції допомагають синхронізувати дії провідних суб'єктів сектору безпеки й оборони – Кабінету Міністрів України, його окремих міністерств, сил безпеки та сил оборони, дипломатичних відомств, органів місцевого самоврядування тощо – у питаннях

²⁷ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

протидії загрозам національній безпеці України, зміцнення її обороноздатності, кіберзахисту, енергетичної незалежності тощо. У такий спосіб Рада національної безпеки і оборони України забезпечує цілісність державної політики у сфері національної безпеки і оборони, що є принциповою передумовою ефективного реагування на гібридні загрози національній безпеці України.

Внесення Радою національної безпеки і оборони України пропозицій Президентові України має важливе превентивне значення. Рада національної безпеки і оборони України постійно здійснює моніторинг безпекової ситуації у внутрішньополітичному, економічному, військовому та міжнародному середовищі, виявляючи потенційні ризики й розробляючи пропозиції щодо їх нейтралізації. Зокрема, у період активної фази російської агресії після 2022 р. Рада національної безпеки і оборони України стала головним аналітичним центром, що забезпечує Президента України пропозиціями щодо санкційної політики, реформування системи управління національною безпекою держави, розширення міжнародної військової співпраці та інтеграції України до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу. Рада національної безпеки і оборони України забезпечує аналітичну та координаційну підтримку переговорного процесу²⁸.

Внесення Радою національної безпеки і оборони України пропозицій Президентові України забезпечує оперативність та стратегічну виваженість його дій. Рада національної безпеки і оборони України готує комплексні пропозиції, які поєднують політичні, економічні, військові, інформаційні та правові інструменти впливу. Саме завдяки поєднанню цих інструментів можливе забезпечення стійкості держави у кризових ситуаціях.

Отже, функція Ради національної безпеки і оборони України щодо внесення пропозицій Президентові України формує аналітичну та стратегічну основу його рішень у сфері національної безпеки й оборони, забезпечує узгодженість

²⁸ Умеров Р. Безпека, озброєння, технології, санкції та дипломатія – ключові напрямки, що формують основу оборонної стратегії України. Рада національної безпеки і оборони України. URL : https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/7237.html?utm_source=chatgpt.com.

внутрішньої і зовнішньої політики держави в цій сфері, забезпечує можливість держави оперативно реагувати на виклики та загрози національній безпеці, є важливим елементом механізму координації між суб'єктами сектору безпеки і оборони та реалізації Стратегії національної безпеки України. Беручи до уваги фундаментальне значення цієї функції для системи національної безпеки України, її потрібно безпосереднього закріпити у ст. 107 Конституції України.

Інша важлива функція Ради національної безпеки і оборони України – узгодження діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони. У процесі реалізації цієї функції Рада національної безпеки і оборони України здійснює контроль та координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони.

Рада національної безпеки і оборони України покликана максимально синхронізувати дії всіх суб'єктів сектору безпеки та оборони, стати платформою, яка інтегрує в єдину систему дії Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Генерального штабу України, Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки²⁹.

Рада національної безпеки і оборони України забезпечує міжвідомчу координацію державних суб'єктів сектору безпеки і оборони України, таких як Міністерство оборони, Міністерство закордонних справ України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Національна поліція, Прикордонна служба України тощо, зокрема, для їх узгодженого і системного реагування на кризові ситуації у сфері національної безпеки та оборони. В умовах воєнного стану така координація набуває граничної значущості.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в лютому 2022 р. Рада національної безпеки і оборони України діє не лише як центр вироблення стратегічних рішень у сфері національної безпеки й оборони, а й як центр оперативного стратегічного управління національною безпекою України:

²⁹ Умеров Р. Безпека, озброєння, технології, санкції та дипломатія – ключові напрямки, що формують основу оборонної стратегії України. Рада національної безпеки і оборони України. URL : https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/7237.html?utm_source=chatgpt.com.

ухвалює рішення щодо введення планів оборони, мобілізації, захисту критичної інфраструктури, інформаційної та кібербезпеки. Про таку роль Ради національної безпеки і оборони України свідчить і предмет її окремих рішень, зокрема щодо введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України³⁰.

В умовах війни з'явився новий важливий напрям діяльності Ради національної безпеки і оборони України – ухвалення рішень про застосування санкцій щодо юридичних та фізичних осіб, чия діяльність створює загрози національній безпеці України. Прикладом таких рішень є, зокрема, Рішення “Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства” від 26 лютого 2021 р.³¹, Рішення “Про затвердження Положення про Реєстр осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів), порядок його формування і ведення” від 29 червня 2022 р.³² та Рішення “Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)” від 12 травня 2023 р.³³.

Ухвалення указів та розпоряджень у сфері національної безпеки й оборони

Президент України здійснює функції керівництва і координації у сфері національної безпеки та оборони, зокрема, шляхом видання указів і розпоряджень, які мають обов'язкову юридичну силу на всій території держави. Ці акти забезпечують реалізацію насамперед положень ст. 106 Конституції України та ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України” про

³⁰ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 лютого 2022 року “Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України”: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 70/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2502.

³¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року “Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства”: Указ Президента України від 4 березня 2021 р. № 85/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 20. Ст. 852.

³² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 червня 2022 року “Про затвердження Положення про Реєстр осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів), порядок його формування і ведення”: Указ Президента України від 29 червня 2022 р. № 459/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 53. Ст. 3063.

³³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)” від 12 травня 2023 року: Указ Президента України від 12 травня 2023 р. № 277/2023. *Офіційний вісник України*. 2023. № 51. Ст. 2827.

повноваження Президента України у сфері національної безпеки й оборони. Також укази Президента України вводять у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України, які визначають стратегічні напрями державної політики у сфері національної безпеки та оборони. Шляхом ухвалення указів Президент України запроваджує правові режими воєнного та надзвичайного стану, оголошує мобілізацію, затверджує оборонні стратегії та здійснює кадрові призначення у секторі безпеки й оборони. Фактично укази Президента України є головним інструментом оперативного управління та координації діяльності органів виконавчої влади, сил безпеки та сил оборони, органів місцевого самоврядування у кризових ситуаціях у сфері національної безпеки та оборони. Водночас укази Президента України повинні відповідати Конституції та законам України, що передбачено ч. 4 ст. 106 Конституції України³⁴.

Реалізація кадрових повноважень як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України

Кадрові повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача є визначальними інструментами його впливу на кадрову політику у сфері оборони³⁵. Водночас Президент України не лише призначає на посади і звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань, а й, відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” від 25 березня 1992 р., затверджує перелік військових посад, що підлягають заміщенню вищим офіцерським складом³⁶. За поданням Міністра оборони України Президент України присвоює військові звання вищому офіцерському складу³⁷.

Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України здійснює повноваження щодо призову на строкову військову службу та

³⁴ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³⁵ Мельник С. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 143.

³⁶ Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

³⁷ Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців : Указ Президента України від 7 листопада 2001 р. № 1053/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2039.

звільнення з неї. Зокрема, відповідно до Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, Президент України визначає указом строки проведення призову (призовів) громадян України на строкову військову службу (ч. 6 ст. 15) та звільнення з неї (ч. 2 ст. 26)³⁸.

Узагальненість та фрагментарність конституційного закріплення повноважень Президента України як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності України Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України сама по собі провокує дискреційну формі їх реалізації³⁹. Звідси – потреба повноцінної законодавчої деталізації (уточнення) узагальнено сформульованих конституційних повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони. Конституція України водночас встановлює закритий перелік повноважень Президента України. Цей перелік має вичерпний характер щодо компетенції Глави держави: неможливе розширення повноважень Президента України на законодавчому рівні. Такий висновок підтвердив у багатьох своїх рішеннях Конституційний Суд України⁴⁰. Закон може лише

³⁸ Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

³⁹ Мартинюк Р. Забезпечення президентом національної безпеки й обороноздатності держави та доктрина “прихованих” президентських повноважень. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : матеріали круглого столу (м. Острог, 27 січня 2023 р.) / за ред. проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка, доц. О. О. Дацюка*. Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2023. С. С. 51.

⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України” від 28 серпня 2020 р. № 9-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 5. С. 6; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 17, частини другої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” (справа про гарантії діяльності народного депутата України) від 10. 04. 2003 р. № 7-рп/2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 17. Ст. 138; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту “а” пункту 2 статті 5, статті 8, абзаців першого, другого пункту 2 статті 23 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, указів Президента України “Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю” та “Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю” (справа про Координаційний комітет). *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 163; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, шостої статті 127, частини п’ятої статті 128 Закону України “Про судоустрій України”, указів Президента України “Про Державну судову адміністрацію України”, “Про Положення про Державну судову адміністрацію України” від 17 грудня 2009 р. № 32-рп/2009. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 35; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п’ятого, тридцять дев’ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України “Про Національну

деталізувати, конкретизувати певні узагальнено сформульовані конституційні повноваження Президента України (принцип конституційності та правової визначеності повноважень).

Конституція України розмежовує роль Президента України як суб'єкта владних повноважень, що забезпечує національну безпеку на стратегічному рівні (п. 1 ч. 1 ст. 106) та роль Кабінету Міністрів України як органу, що здійснює тактичні заходи щодо забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави (п. 7 ст. 116 Конституції України). Хоча Кабінет Міністрів України на тактичному рівні забезпечує реалізацію стратегічних функцій Президента України у сфері національної безпеки й оборони, функції керівництва та координації, які Президент України здійснює у сфері національної безпеки й оборони, не підмінюють функцій керівництва і координації Кабінету Міністрів України та інших керівних органів у цій сфері. Законодавство України визначає співвідношення і розподіл компетенції Президента України та Кабінету Міністрів України й інших керівних органів сектору безпеки і оборони України.

У Законі України “Про національну безпеку України” наявна ст. 13 під назвою “Керівництво у сферах національної безпеки і оборони”, у якій закріплено систему повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони. Отже, функцію керівництва у сфері національної безпеки й оборони ст. 13 пов'язує лише з особою Президента України. Тут очевидні як ігнорування ролі інших керівних суб'єктів у сфері національної безпеки й оборони, так і спроба звести роль Президента України у сфері національної безпеки й оборони до функції керівництва. Очевидно, що Президент України у сфері національної безпеки й оборони здійснює не лише функцію верховного керівництва, а й функцію координації. Функції і повноваження Ради національної безпеки і оборони України, яка відповідно до ст. 107 Конституції

комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг” (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 56. Ст. 1949; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України) № 22-рп/2003 від 25. 12. 2003 р. *Вісник Конституційного Суду України*. 2003. № 6. С. 47-50.

України, “є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України”⁴¹, похідні від функцій і повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони і є засобами забезпечення цих функцій і повноважень. Координаційна діяльність Президента України у сфері національної безпеки й оборони спрямована насамперед на систему органів виконавчої влади. Через керівний орган у цій системі – Кабінет Міністрів України – Президент України впливає на процес забезпечення національної безпеки й обороноздатності України. Такий вплив на урядову діяльність у сфері національної безпеки й оборони Президент України здійснює не безпосередньо, а засобом Ради національної безпеки і оборони України. По суті Рада національної безпеки і оборони України відіграє роль медіатора в механізмі взаємодії Президента України із системою органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони. Здійснюючи поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони, Рада національної безпеки і оборони України “подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції” (п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р.)⁴².

У Законі України “Про національну безпеку України” координаційна роль Ради національної безпеки і оборони України у сфері національної безпеки й оборони відображена у ст. 14 під назвою “Координація у сферах національної безпеки і оборони”. Однак про координаційну діяльність у сфері національної безпеки й оборони ніяких інших суб’єктів у ст. 14 не йдеться. Загалом, згідно із застосованим у Законі України “Про національну безпеку України” підходом, керівництво і координація у сфері національної безпеки й оборони постають як дві функції, які відособлено здійснюють два окремі суб’єкти – Президент України і, відповідно, Рада національної безпеки і оборони України.

⁴¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁴² Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

Функції керівництва і координації у сфері національної безпеки й оборони реально, крім Президента України і Ради національної безпеки і оборони України, здійснює низка суб'єктів владних повноважень. У ч. 1 ст. 15 Закону України “Про національну безпеку України” вказано, що “до повноважень Міністерства оборони України належать ... здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони”⁴³. Згідно з ч. 8 ст. 15 Закону, “Міністр оборони України здійснює керівництво Міністерством оборони України, військово-політичне і адміністративне керівництво Збройними Силами України”⁴⁴. Відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону, Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України спрямовує й координує діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України. Про керівну роль Міністра оборони України щодо Збройних Сил України йдеться в ч. 1 ст. 8 Закону України “Про Збройні Сили України” від 25 березня 1992 р.⁴⁵. Про керівну роль Міністра внутрішніх справ України щодо Національної гвардії України йдеться в ч. 1 ст. 6 Закону України “Про Національну гвардію України” від 13 березня 1992 р.⁴⁶. Про Кабінет Міністрів України та Міністра внутрішніх справ України як суб'єктів, що спрямовують та координують діяльність поліції, йдеться в ч. 2 ст. 1 Закону України “Про Національну поліцію” від 2 липня 2015 р.⁴⁷ тощо.

Беручи до уваги ту обставину, що функції керівництва й координації у сфері національної безпеки й оборони тісно взаємопов'язані, у Законі України “Про національну безпеку України” доцільно виокремити спеціальний розділ під

⁴³ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁴⁴ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁴⁵ Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

⁴⁶ Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 1992 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

⁴⁷ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

назвою “Керівництво та координація у сфері національної безпеки й оборони”⁴⁸, цілісно й системно закріпивши в ньому механізм керівництва й координації у сфері національної безпеки й оборони. Такий механізм повинен узгодити компетенцію у сфері національної безпеки й оборони відповідних суб’єктів, забезпечити їх ефективну взаємодію.

Зміст функції керівництва, яку Президент України здійснює у сфері національної безпеки й оборони, розкрито у ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. під назвою “Керівництво у сферах національної безпеки і оборони”. З погляду Закону, роль і місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони полягають у тому, що він керує системою органів, які безпосередньо забезпечують національну безпеку й обороноздатність України⁴⁹.

У ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України” встановлено, що Президент України забезпечує державну незалежність та національну безпеку; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України і в цьому статусі видає накази і директиви з питань оборони; очолює Раду національної безпеки і оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення; видає укази і розпорядження з питань національної безпеки й оборони, які є обов’язковими до виконання на території України (саме своїми указами Президент України затверджує стратегії, доктрини, концепції, які визначають актуальні загрози національній безпеці України, основні напрями і завдання державної політики у сфері національної безпеки й оборони, розвитку сектору безпеки й оборони); звертається з посланнями до народу та з щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; реалізує право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо законодавчого врегулювання питань національної безпеки й оборони; вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра

⁴⁸ Нестеренко О. Система суб’єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 34.

⁴⁹ Котляренко О. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 54.

оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; призначає на посади та звільняє з посад Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України, а також вище командування інших військових формувань за поданням керівників органів виконавчої влади, яким підпорядковані відповідні військові формування; здійснює загальне керівництво розвідувальними органами України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та в разі збройної агресії проти України ухвалює рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; ухвалює рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; ухвалює в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України; присвоює вищі військові звання та інші вищі спеціальні звання і класні чини⁵⁰.

Відповідно до Закону України “Про розвідку” від 17 вересня 2020 р., Президент України здійснює загальне керівництво розвідувальними органами та визначає їх організаційну структуру (ч. 1 ст. 11), призначає на посади та звільняє з посад керівників розвідувальних органів, затверджує Положення про розвідувальний орган (ч. 3 ст. 5)⁵¹.

Керівна та координаційна роль Кабінету Міністрів України щодо інших суб’єктів сектору безпеки і оборони України

⁵⁰ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁵¹ Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

У системі державного управління сектором безпеки і оборони України Кабінету Міністрів України відіграє ключову роль. Ця роль визначена низкою положень Конституції України, Закону України “Про Кабінет Міністрів України” від 27 лютого 2014 р. та Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р.

Кабінет Міністрів України є провідним суб’єктом реалізації державної політики у сфері національної безпеки й оборони, спрямованої на забезпечення національних інтересів України. Його керівна функція щодо інших суб’єктів сектору безпеки й оборони забезпечує управління сектором, а координаційна – узгодженість діяльності його суб’єктів.

Кабінет Міністрів України організовує діяльність у сфері національної безпеки й оборони підпорядкованих йому органів виконавчої влади та координує діяльність усіх суб’єктів сектору безпеки і оборони, спрямовуючи їх на досягнення єдиних стратегічних цілей держави у сфері національної безпеки й оборони.

Керівна функція Кабінету Міністрів щодо суб’єктів сектору безпеки і оборони

Відповідно до ст. 113 Конституції України, Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, який у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також актами Президента України⁵². Згідно зі ст. 2 Закону України “Про Кабінет Міністрів України”, Уряд забезпечує реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики держави, зокрема у сфері національної безпеки і оборони⁵³.

Керівна функція Кабінету Міністрів України щодо суб’єктів сектору безпеки і оборони полягає в нормативно-правовому, організаційному та ресурсному забезпеченні їхньої діяльності. Кабінет Міністрів України розробляє державні програми у сфері національної безпеки і оборони, затверджує стратегічні

⁵² Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁵³ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

документи, визначає пріоритети фінансування сектору безпеки і оборони, здійснює контроль за виконанням Державного оборонного замовлення.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію рішень Президента України та Ради національної безпеки і оборони України у сфері безпеки та оборони (ч. 4 ст. 10 Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України”)⁵⁴, забезпечуючи їх виконання через систему підпорядкованих йому органів виконавчої влади. Отже, Кабінет Міністрів України є провідним органом, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері національної безпеки і оборони.

Координаційна функція Кабінету Міністрів України щодо суб’єктів сектору безпеки і оборони

Керівна та координаційна роль Кабінету Міністрів України у секторі безпеки і оборони має вирішальне значення для забезпечення національної безпеки України в широкомасштабної збройної агресії. Здійснюючи функції керівництва та координації, Кабінет Міністрів України забезпечує синхронізацію діяльності суб’єктів сектору безпеки, оперативне реагування на загрози національній безпеці, раціональний розподіл ресурсів між суб’єктами сектору безпеки і оборони, підвищення ефективності оборонного планування та стратегічного управління, зміцнення цивільного демократичного контролю над сектором безпеки і оборони.

Координаційна функція Кабінету Міністрів щодо суб’єктів сектору безпеки і оборони полягає в забезпеченні узгодженої діяльності всіх міністерств, центральних органів виконавчої влади, які входять до складу сектору безпеки і оборони, та органів, служб і збройних формувань сил безпеки і сил оборони. Відповідно до Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 р., одним із завдань державної політики у сфері національної безпеки й оборони, є “посилення взаємодії усіх органів сектору безпеки і оборони для виконання

⁵⁴ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

спільних завдань”⁵⁵. Реалізацію цього завдання суттєвою мірою забезпечує Кабінет Міністрів України.

Кабінет Міністрів України, зокрема:

координує діяльність Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, Національної гвардії та інших суб’єктів сектору безпеки й оборони України;

організовує міжвідомчі наради, урядові комісії з питань оборонно-промислового комплексу, мобілізаційної підготовки, цивільного захисту та енергетичної безпеки;

здійснює координацію державних програм у сфері національної безпеки й оборони та контролює використання ресурсів, необхідних для їх реалізації;

забезпечує взаємодію з міжнародними партнерами у межах програм співробітництва з НАТО та Європейським Союзом.

координує розподіл фінансових, матеріальних і людських ресурсів між органами сектору безпеки й оборони відповідно до визначених державних пріоритетів. Саме Уряд забезпечує збалансованість державного бюджету в частині видатків на оборону, внутрішню безпеку, розвідку та кіберзахист.

Кабінет Міністрів України здійснює координацію діяльності суб’єктів сектору безпеки і оборони України через систему підпорядкованих йому міністерств та відомств. Зокрема, Міністерство оборони України керує Збройними Силами України; Міністерство внутрішніх справ України – системою органів, що забезпечують правопорядок; Національна гвардія – забезпечує внутрішню безпеку та оборону держави. Кабінет Міністрів України координує діяльність Служби безпеки України та Державної прикордонної служби, що забезпечують, відповідно, контррозвідувальний та прикордонний захист.

Функції керівництва та координації, які Кабінет Міністрів України чи його міністерства здійснюють щодо окремих суб’єктів сектору безпеки й оборони,

⁵⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 26

конкретизовано в низці законів. У ч. 1 ст. 15 Закону України “Про національну безпеку України” вказано, що “до повноважень Міністерства оборони України належать ... здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони”⁵⁶. Згідно з ч. 8 ст. 15 Закону, “Міністр оборони України здійснює керівництво Міністерством оборони України, військово-політичне і адміністративне керівництво Збройними Силами України”⁵⁷. Відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону, Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України спрямовує й координує діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України. Про керівну роль Міністра оборони України щодо Збройних Сил України йдеться в ч. 1 ст. 8 Закону України “Про Збройні Сили України” від 25 березня 1992 р.⁵⁸. Про керівну роль Міністра внутрішніх справ України щодо Національної гвардії України йдеться в ч. 1 ст. 6 Закону України “Про Національну гвардію України” від 13 березня 1992 р.⁵⁹. Про Кабінет Міністрів України та Міністра внутрішніх справ України як суб’єктів, що спрямовують та координують діяльність поліції, йдеться в ч. 2 ст. 1 Закону України “Про Національну поліцію” від 2 липня 2015 р.⁶⁰ тощо.

Беручи до уваги ту обставину, що функції керівництва й координації у сфері національної безпеки й оборони тісно взаємопов’язані, у Законі України “Про національну безпеку України” доцільно виокремити спеціальний розділ під назвою “Керівництво та координація у сфері національної безпеки й оборони”⁶¹,

⁵⁶ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁵⁷ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁵⁸ Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

⁵⁹ Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 1992 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

⁶⁰ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

⁶¹ Нестеренко О. Система суб’єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 34.

цілісно й системно закріпивши в ньому механізм керівництва й координації у сфері національної безпеки й оборони. Такий механізм повинен узгодити компетенцію у сфері національної безпеки й оборони відповідних суб'єктів, забезпечити їх ефективну взаємодію.

Висновки до розділу I

У забезпеченні національної безпеки України активну участь беруть різні інститути. На підставі своєї нормативно визначеної компетенції у сфері національної безпеки і оборони ці інститути наділені відповідними повноваженнями. Оскільки забезпечення національної безпеки – одна з найважливіших функцій держави, весь обсяг діяльності щодо реалізації цієї функції покладено на сектор безпеки й оборони, який, своєю чергою, складається із системи взаємозв'язаних і таких, що доповнюють один одного суб'єктів. Вітчизняний законодавець закріпив чіткий перелік суб'єктів, які входять до сектору безпеки й оборони. З-поміж цих суб'єктів, з огляду на характер їхньої компетенції у сфері національної безпеки і оборони, важливо виокремити органи державної влади, на які безпосередньо покладено виконання певних завдань у сфері національної безпеки й оборони.

Народ України є не лише джерелом державної влади, а й активним суб'єктом забезпечення тих її базових функцій, які уможлиблюють саме існування Української держави. Однією з таких функцій забезпечення національної безпеки.

Ч. 2 ст. 12 Закону України “Про національну безпеку України” обмежує коло суб'єктів сектору безпеки й оборони лише суб'єктами владних повноважень. До того ж перелік цих суб'єктів неповний. Потрібно чітко, несуперечливо і вичерпно визначити в Законі України “Про національну безпеку України” коло суб'єктів сектору безпеки й оборони. Повноваження органів державної влади, чия роль у забезпеченні національної безпеки й обороноздатності Української держави

визначальна, у Законі потрібно закріпити безпосередньо. З-поміж усіх суб'єктів владних повноважень, що прямо чи опосередковано забезпечують національну безпеку й обороноздатність України в межах своєї компетенції, у Законі України “Про національну безпеку України”, з огляду на його цілі та характер, потрібно визначити роль у сфері національної безпеки й оборони таких вищих органів держави, як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України. Потрібно детально й цілісно регламентувати повноваження у сфері національної безпеки й оборони його провідних суб'єктів – Президента України та Кабінету Міністрів України. Роль інших суб'єктів сектору безпеки й оборони в забезпеченні національної безпеки й обороноздатності України в Законі України “Про національну безпеку України” може бути визначена більш узагальнено.

Керівництво та координація діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони Президентом України має стратегічний характер і реалізує її Глава держави як безпосередньо, так і через Раду національної безпеки і оборони України. Президент України керує та координує діяльність суб'єктів сектору безпеки й оборони засобом видання указів та розпоряджень, здійснення кадрових повноважень щодо вищого командування та інші механізмів. Водночас здійснення Президентом України функцій керівництва та координації діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони обмежене конституційним переліком його повноважень і повинно мати законодавчу основу.

Керівна функція Кабінет Міністрів України щодо суб'єктів сектору безпеки і оборони полягає в нормативно-правовому, організаційному та ресурсному забезпеченні їхньої діяльності, тоді як координаційна функція – у забезпеченні узгодженої діяльності всіх міністерств, центральних органів виконавчої влади, які входять до складу сектору безпеки і оборони, та органів, служб і збройних формувань сил безпеки і сил оборони.

Рада національної безпеки та оборони України є центральним елементом системи стратегічного управління національною безпекою. Вона забезпечує

інституційну єдність дій держави у сфері національної безпеки і оборони в умовах гібридних загроз. Саме в межах цього координаційного органу відбувається вироблення стратегічних рішень та формування цілісної державної політики у сфері національної безпеки й оборони.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ У СТРУКТУРІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

2.1. Збройні Сили України у структурі сектору безпеки і оборони України

Особливість місця і ролі Збройних Сил України в державному механізмі полягає в тому, що це один із його первинних елементів, який започатковує процес державотворення і забезпечує саме суверенне існування Української держави. Збройні Сили України – головне військове формування держави, на яке покладено виконання визначальних функцій у сфері національної безпеки й оборони – оборону держави, захист її суверенітету та територіальної цілісності⁶². У ст. 17 Основного Закону України безпосередньо встановлено, що на Збройні Сили України покладено оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності⁶³. Характер завдань, які покликані виконувати Збройні Сили України, перетворює їх на головний елемент сектору безпеки й оборони України⁶⁴.

Хоча Збройні Сили України підпорядковані Президенту України та Кабінету Міністрів України (Міністерству оборони України), їхнє місце в державному механізмі є предметом дискусії, оскільки Збройні Сили України, з огляду на виконання ними стратегічних функцій держави, складно беззастережно ототожнити з органами виконавчої влади.

Збройні Сили України є спеціальною мілітаризованою державною установою, створеною з метою захисту національних інтересів України, забезпечення цілісності й недоторканності кордонів та суверенітету Української

⁶² Поляков С. Збройні Сили України у структурі сектору безпеки та оборони. *Науковий вісник. Серія "Право"*. 2012. Т. 1. № 1-2. С. 91-96.

⁶³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁶⁴ Бублик О. Збройні Сили України як провідний суб'єкт забезпечення оборони держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 95.

держави шляхом підготовки військовослужбовців до збройного захисту і здійснення збройного захисту як усередині держави, так і зовні неї⁶⁵. Фактично Збройні Сили України, крім зовнішніх функцій оборони держави та захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, потенційно можуть виконувати і внутрішні функції, оскільки можуть бути використані для локалізації та ліквідації внутрішніх загроз, пов'язаних із застосуванням збройної сили.

Конституційний статус Збройних Сил України деталізовано в Законі України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., Законі України “Про Збройні Сили України” від 25 березня 1992 р., Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 р., Стратегії воєнної безпеки України від 25 березня 2021 р. Усі ці акти визначають Збройні Сили як ядро сектору безпеки та оборони, головний інструмент забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України⁶⁶.

Функції Збройних Сил України похідні від функцій Української держави взагалі⁶⁷ й обумовлені зовнішніми та внутрішніми загрозами державному суверенітету й територіальній цілісності України. Функції Збройних Сил України – це основні напрями їхньої діяльності в межах законодавчо визначеної компетенції. Відповідно до п. 22 ст. 85 Конституції України, затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України належить до виняткової законодавчої компетенції Верховної Ради України.

⁶⁵ Пашинський В. Збройні Сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2018. № 4. С. 102; Сокурєнко В. Характеристика системи Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 15. Т. 1. С. 74.

⁶⁶ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241; Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 26; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України” : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 9. Ст. 370.

⁶⁷ Поляков С. Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України: моногр. Х.: Право, 2012. 256 с.

Функції Збройних Сил України визначено в Законі України “Про Збройні Сили України” від 25 березня 1992 р.

Відповідно до Закону України “Про Збройні Сили України”, пріоритетом у діяльності Збройних Сил України є оборона Української держави, пов’язана зі збройною відсіччю агресії, безпосереднім веденням бойових дій.

У ч. 2 ст. 1 Закону України “Про Збройні Сили України” вказано, що Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору в межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом⁶⁸.

Відповідно до Закону України “Про Збройні Сили України”, з’єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України можуть бути залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, організації та підтримання дій руху опору, проведення військових інформаційно-психологічних операцій, боротьби з тероризмом і піратством, заходів щодо здійснення захисту життя, здоров’я громадян та об’єктів (майна) державної власності за межами України, забезпечення їх безпеки та евакуації (повернення), посилення охорони державного кордону, захисту суверенних прав України у її винятковій (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі та їх правового оформлення, забезпечення безпеки національного морського судноплавства України у відкритому морі чи в будь-якому місці поза межами юрисдикції будь-якої держави, заходів щодо запобігання розповсюдженню зброї масового ураження, протидії незаконним перевезенням зброї і наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у відкритому морі, ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому

⁶⁸ Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

співробітництві, міжнародних антитерористичних, антипіратських та інших міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України (ст. 1)⁶⁹.

Загалом функції Збройних Сил України мають зовнішню спрямованість. Збройні Сили України виконують такі зовнішні функції, як оборона держави та захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. Збройні Сили України утворюють основу сектору безпеки й оборони, оскільки саме вони спрямовані на виконання масштабних оборонно-стратегічних завдань збройного захисту держави. У розпорядженні Збройних Сил України перебувають особливі технічні засоби, якими не володіють інші суб'єкти сектору безпеки і оборони, а чисельність їхнього особового складу перевищує чисельність особового складу інших елементів сил безпеки та сил оборони. Саме з огляду на ці обставини у ст. 17 Конституції України встановлено, що Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав та свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності⁷⁰.

Цілісний аналіз законодавства, що визначає статус Збройних Сил України, дозволяє виокремити наступні їхні функції:

Захист суверенітету та територіальної цілісності України (оборона функція)

Оборонна функція охоплює не лише безпосереднє ведення Збройними Силами України бойових дій, а й системну підготовку до відсічі агресії: створення боєздатних військових частин, формування мобілізаційного резерву, удосконалення системи управління, розвитку озброєння та підготовки командного складу. У сучасних умовах широкомасштабної агресії Російської

⁶⁹ Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

⁷⁰ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. Ст. 17. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Федерації оборонна функція Збройних Сил України стала визначальною для збереження державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Збройні Сили України забезпечують стримування та відсіч збройній агресії проти України; охорону повітряного, морського та сухопутного простору України; беруть участь у захисті державного кордону, проведенні стратегічних оборонних операцій. Оборона держави також передбачає демонстрацію Збройними Силами України свого бойового потенціалу як стримувальний фактор для агресора та підтримання бойової готовності на високому рівні.

Забезпечення міжнародної безпеки

Однією з важливих функцій Збройних Сил України, визначених Законом України “Про Збройні Сили України”, є сприяння підтриманню міжнародного миру та безпеки. Ця функція відображає стратегічний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а також прагнення нашої держави робити реальний внесок у зміцнення глобальної міжнародної стабільності.

Збройні Сили України забезпечують міжнародну безпеку на глобальному рівні – беручи участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під егідою ООН, НАТО, ЄС тощо та міжнародному військовому співробітництві.

Міжнародне співробітництво Збройних Сил України передбачає співпрацю зі збройними силами стратегічних військово-політичних партнерів України та співпрацю з міжнародними збройними силами, а також обмін досвідом та участь військовослужбовців Збройних Сил України у військових навчаннях за кордоном.

В умовах сучасної російсько-української війни Збройні Сили України стали не лише гарантом державного суверенітету України, а й визначальним чинником стабільності Центрально-Східної Європи, виконуючи роль геополітичного щита між демократіями Заходу та тоталітарною Росією.

Забезпечення правового режиму надзвичайного та воєнного стану

Надзвичайний та воєнний стан є екстраординарними правовими механізмами реагування на загрозу національній безпеці України. В умовах

кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, Збройні Сили України можуть бути залучені до здійснення заходів надзвичайного та воєнного стану у формі підтримки дій інших суб'єктів сектору безпеки й оборони.

В умовах надзвичайного стану Збройні Сили України, відповідно до Закону України “Про правовий режим надзвичайного стану” від 16 березня 2000 р., можуть бути залучені до охорони важливих державних об'єктів, забезпечення громадського порядку, підтримання функціонування систем життєзабезпечення, а також для допомоги силам цивільного захисту та Національній гвардії України. Участь Збройних Сил України у цих заходах регламентують рішення Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил (ст. 20)⁷¹.

В умовах воєнного стану Збройні Сили України стають головним інструментом реалізації державної політики оборони, а їхня діяльність спрямовується на відсіч та стримування збройної агресії, ведення воєнних дій, мобілізацію людських та матеріальних ресурсів, організацію територіальної оборони, а також забезпечення функціонування системи військового управління. Відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” від 12 травня 2015 р., у період дії воєнного стану командування Збройних Сил отримує розширені повноваження щодо координації діяльності інших військових формувань та місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування (ст. 8)⁷².

Захист об'єктів критичної інфраструктури

Захист Збройними Силами України об'єктів критичної інфраструктури передбачає насамперед захист військових об'єктів від терористичних загроз, забезпечення протиповітряного прикриття важливих військових об'єктів, а також захист від вибухопожежних ризиків на власних складах і базах.

Здійснення розвідувальних та спеціальних операцій

⁷¹ Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. Ст. 588.

⁷² Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

Органи військового управління та підрозділи розвідки Збройних Сил України, а також Сили спеціальних операцій виконують розвідувальні завдання і проводять спеціальні операції для забезпечення національної безпеки.

Забезпечення інформаційної та кібербезпеки

Збройні Сили України разом зі Службою безпеки України та Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України протидіють ворожим інформаційним кампаніям. Збройні Сили України також здійснюють контроль за безпекою комунікацій та військових мереж.

Навчання та підготовка власних кадрів

Збройні Сили України здійснюють підготовку військових фахівців у військових вищих навчальних закладах; проводять навчання і тренування різних рівнів (від тактичних до стратегічних).

У процесі реалізації своїх функцій Збройні Сили України повинні додержуватися вимог ст. 17 Конституції України про те, що Збройні Сили України не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів державної влади чи перешкоджання їх діяльності. Ніякі надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій відносно цивільного населення, його майна та навколишнього середовища (ст. 1 Закону України “Про Збройні Сили України”)⁷³.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., поставила під загрозу саме існування Української держави та її народу. У цих умовах саме Збройні Сили України стали центральним інститутом, який зупинив російську збройну агресію та забезпечив збереження і реальне функціонування держави. Уже в перші тижні війни Збройні Сили України зірвали плани ворога щодо швидкого захоплення Києва, зберегли

⁷³ Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

політичне керівництво країни, запобігли розпаду системи державного управління.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., поставила під загрозу саме існування Української держави та її народу. У цих умовах саме Збройні Сили України стали центральним інститутом, який зупинив російську збройну агресію та забезпечив збереження і реальне функціонування держави. Уже в перші тижні війни Збройні Сили України зірвали плани ворога щодо швидкого захоплення Києва, зберегли політичне керівництво країни, запобігли розпаду системи державного управління.

Роль Збройних Сил України в умовах війни вийшла далеко за межі класичного розуміння оборонної функції. Збройні Сили України стала осередком національної єдності, одним із найважливіших чинників формування національної ідентичності та довіри до держави, інституційним втіленням незламності волі українського народу до суверенного існування. Діяльність Збройних Сил України забезпечила збереження керованості державних процесів, координацію дій інших суб'єктів сектору безпеки й оборони – Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Сил територіальної оборони – і створення системи загальнонаціонального спротиву.

Нині Збройні Сили України не лише ведуть бойові дії на фронті, а й забезпечують захист критичної інфраструктури, енергетичної системи, комунікаційних мереж, здійснюють евакуацію населення, розмінування, ліквідацію наслідків ракетних ударів. Фактично Збройні Сили України виконують не лише військову, а й гуманітарну, соціальну та державотворчу функції, підсилюючи тим самим легітимність влади в очах суспільства.

Від 2014 р., після анексії Криму та початку війни на Донбасі, Україна розпочала масштабну реформу сектору безпеки й оборони. Визначальним моментом цієї реформи стало створення професійних, мобільних та технологічно розвинених збройних сил, сумісних зі стандартами НАТО.

Під час повномасштабної війни Збройні Сили України продемонстрували свою спроможність вести сучасну мережево-центричну війну⁷⁴, ефективно поєднуючи традиційну тактику з новітніми технологіями – безпілотними системами, штучним інтелектом, високоточним озброєнням, електронною розвідкою.

Незважаючи на чисельну та технічну перевагу противника, Збройні Сили України досягли високого рівня професіоналізму, гнучкості та адаптивності. Приклади оборони Києва, визволення Харківщини та частини Херсонщини засвідчили, що Збройні Сили України стали армією нового типу – з високою мотивацією, ініціативністю, стійкою командною культурою та глибоким усвідомленням мети своєї діяльності.

На сьогодні рівень довіри до Збройні Сил України перевищив 90 %, що робить їх найавторитетнішим державним інститутом. Нині Збройні Сили України крім оборони держави та захисту її суверенітету і територіальної цілісності відіграють вирішальну роль у процесі формування сучасної української національної ідентичності.

2.2. Національна гвардія України в системі суб'єктів сектору безпеки і оборони України

Відповідно до Закону України “Про Національну гвардію України” від 13 березня 1992 р., Національна гвардія України – військове формування з правоохоронними функціями, призначене для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами –

⁷⁴ Мережево-центрична війна – війна, орієнтована на досягнення інформаційної переваги за допомогою об'єднання військових об'єктів у єдину інформаційну мережу. Її основна мета – підвищити ефективність бою за рахунок швидкого обміну даними, спільного використання розвідувальної інформації та координації дій усіх компонентів системи.

для забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій (ст. 1)⁷⁵.

Національна гвардія України займає стратегічно важливе місце в секторі безпеки й оборони як гібридне формування, що одночасно забезпечує внутрішню безпеку та доповнює Збройні Сили України у здійсненні завдань оборони.

Структурно Національна гвардія України входить до системи органів Міністерства внутрішніх справ України і підпорядкована цьому міністерству. Функціонально ж вона розташована на стику поліції та армії⁷⁶ і виконує комплекс завдань на перетині громадської безпеки та оборони: забезпечує охорону публічного порядку, захист критичної інфраструктури, протидію збройним незаконним формуванням та підтримку обороноздатності держави. Загалом Національна гвардія України виконує критичні завдання внутрішньої безпеки й одночасно вносить значний внесок у загальну обороноздатність країни, особливо в умовах гібридної та повномасштабної агресії.

Змішаний статус Національної гвардії України (“військо + поліція”) зумовлює поєднання в ній рис військового формування (військова дисципліна та зброєння) та правоохоронного органу (характер повноважень: охорона громадського порядку, припинення масових заворушень, забезпечення безпеки на об’єктах критичної інфраструктури). Це відрізняє Національну гвардію України як від Збройних Сил України, які функціонально зорієнтовані на забезпечення зовнішньої оборони та ведення бойових дій, так і від Національної поліції, яка здійснює поліцейські функції без організаційно-військової структури⁷⁷.

Гібридна функціональна природа Національної гвардії України забезпечує її гнучкість у спектрі завдань: Національна гвардія України здатна швидко

⁷⁵ Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 1992 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

⁷⁶ Агапова О. Адміністративно-правові засади діяльності Національної гвардії України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: ХНУВС, 2017. С. 11.

⁷⁷ The National Guard of Ukraine. URL : https://www.fiep.org/member-forces/national-guard-of-ukraine/?utm_source=chatgpt.com.

переорієнтуватися між правоохоронною чи контртерористичною діяльністю та участю в операціях бойового, охоронного чи підтримувального характеру поруч зі Збройними Силами України та іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони. Практично таку функціональну гнучкість Національної гвардії України забезпечують наявні у її структурі спеціалізовані підрозділи⁷⁸.

У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони. Під час воєнного стану окремі підрозділи Національної гвардії України можуть бути тимчасово підпорядковані Збройним Силам України та виконувати завдання за призначенням у взаємодії зі Збройними Силами. Діяльність цих підрозділів відбувається в єдиній системі сил оборони, на підставі директивних документів Генерального штабу Збройних Сил України⁷⁹. Це дає підставу вважати, що з уведенням воєнного стану Національна гвардія України частково стає елементом сил оборони⁸⁰. У цей час Національна гвардія України бере участь у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

Поєднання статусу правоохоронного органу з військовою організацією робить Національну гвардію України своєрідною перехідною ланкою між силами безпеки та силами оборони країни, що відображає важливу роль Національної гвардії України у комплексній системі забезпечення національної безпеки України.

Правовою основою діяльності Національної гвардії України є Конституція України, Закон України “Про Національну гвардію України” від 13 березня 1992 р., міжнародні договори України, акти Президента України і Кабінету

⁷⁸ Морквін Д., Бацамут В., Гох І. Прогнозовані виклики, що стоять перед державою у післявоєнний період: завдання Національної гвардії України із забезпечення державної безпеки. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2024. Том 1. № 3. С. 90-98.

⁷⁹ Балан М., Кривенко О. Науково-практичні підходи до законодавчого забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2020. № 3. С. 53.

⁸⁰ Морквін Д., Гох І. Основні засади та принципи діяльності Національної гвардії України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 34; С. 24.

Міністрів України, а також видані відповідно до них нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України, інші нормативно-правові акти.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. постала потреба у створенні власних збройних формувань та правоохоронних органів, здатних гарантувати державний суверенітет, внутрішню безпеку та правопорядок у перехідний період. Радянська система внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ СРСР була централізованою та орієнтованою на виконання репресивно-каральних функцій. В умовах національного державотворення виникла потреба реформувати її відповідно до демократичних принципів і національних інтересів⁸¹.

4 листопада 1991 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про Національну гвардію України” яким створила Національну гвардію України. Згідно з цим Законом, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України були перетворені на Національну гвардію України. Закон визначав Національну гвардію як військове формування з правоохоронними функціями, створене для захисту суверенітету та територіальної цілісності України, а також для захисту життя і прав громадян. У 2000 р. Національну гвардію було розформовано через побоювання Верховної Ради України, що Президент України Леонід Кучма може використати її для встановлення диктатури. Функції Національної гвардії України були передані Внутрішнім військам Міністерства внутрішніх справ, але в березні 2014 р. її було відновлено у зв’язку з початком російської збройної агресії. Відновлення Національної гвардії України було зумовлене екзистенційним характером загроз українській державності. Національна гвардія України, з огляду на свою функціональну гнучкість, стала ефективним засобом протидії збройній агресії Росії в умовах гібридної війни⁸².

⁸¹ Аллеров Ю., Кривенко О. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. *Воєнна безпека*. 2018. № 3. С. 3.

⁸² Аллеров Ю., Кривенко О. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. *Воєнна безпека*. 2018. № 3. С. 3.

Після свого відновлення у 2014 р. Національна гвардія України пройшла швидке реформування: відбулися формування батальйонів, інтеграція до структури Національної гвардії добровольчих підрозділів, навчання за новими стандартами, міжнародне співробітництво та посилення спроможностей Національної гвардії щодо захисту критичної інфраструктури та забезпечення територіальної оборони.

З моменту повномасштабного російського збройного вторгнення у 2022 р. Національна гвардія України брала активну участь як у прифронтових операціях, так і в підтримці тилової безпеки, що засвідчило її значення як елемента сектору безпеки й оборони⁸³.

2.3. Національна поліція у структурі сектору безпеки і оборони України

Відповідно до Закону України “Про Національну поліцію” від 2 липня 2015 р., Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує публічну безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 1, 2)⁸⁴.

Правовий статус Національної поліції України врегульовано в Законі України “Про Національну поліцію” від 2 липня 2015 р. Відповідно до згаданого Закону, Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує публічну безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних

⁸³ Флурі Ф., Бадрак В. Національна гвардія України: шляхи розвитку. Женева – Київ: Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2017. С. 12-13.

⁸⁴ Про Національну поліцію Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 1, 2)⁸⁵.

Роль Національної поліції є визначальною в межах правоохоронного сегменту національної безпеки України, оскільки саме поліція забезпечує внутрішню стабільність держави. У процесі виконання Національною поліцією України її основних завдань – охорони прав та свобод людини, запобігання та протидії злочинності, підтримання громадського порядку, забезпечення безпеки дорожнього руху, а також у процесі взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони відбувається забезпечення внутрішньої безпеки держави, яка передбачає соціальну стабільність, правопорядок і довіру громадян до органів державної влади.

Серед кола державних суб'єктів сектору безпеки та оборони України, визначених Законом України “Про національну безпеку України”, Національна поліція належить до основних суб'єктів, оскільки виконує важливу превентивну функцію – виявляє, локалізує та нейтралізує внутрішні загрози національній безпеці України.

Роль Національної поліції України в забезпеченні національної безпеки України в умовах війни

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України суттєво трансформувала функціональне навантаження Національної поліції. Крім повсякденної охорони громадського порядку в умовах воєнного стану перед Національною поліцією постали завдання, пов'язані з евакуацією цивільного населення, заходами розмінування, документуванням воєнних злочинів, вчинених військовими держави-окупанта, стабілізаційними заходами на деокупованих територіях, протидією кіберзагрозам та боротьбою з колабораціонізмом. Ця функціональна трансформація перетворила Національну

⁸⁵ Про Національну поліцію Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

поліцію на одним із ключових внутрішніх інструментів забезпечення національної безпеки України⁸⁶.

Провідним напрямками діяльності Національної поліції під час війни стали:

Документування та розслідування воєнних злочинів

Національна поліція використовує спеціалізовані підрозділи та методики для фіксації злочинів, скоєних під час збройної агресії: збір цифрових доказів, криміналістична експертиза, відео-/фотоаналіз, опитування очевидців. За даними Міністерства внутрішніх справ та Національної поліції, поліцейські підрозділи задокументували десятки тисяч епізодів воєнних злочинів, що становить важливу базу доказів для національних та міжнародних процесів притягнення винних до відповідальності⁸⁷.

Стабілізація та відновлення порядку на деокупованих територіях

На звільнених територіях Національна поліція здійснює стабілізаційні заходи щодо відновлення правопорядку та забезпечення безпеки громадян, реєструє злочини та співпрацює з цивільними адміністраціями щодо реінтеграції деокупованих територій⁸⁸.

Поліцейські виконують завдання з охорони громадського порядку в зонах підвищеного ризику, супроводжують евакуації, організують безпечні коридори та взаємодіють із гуманітарними організаціями⁸⁹.

Кібербезпека та протидія інформаційним загрозам

Кіберполіція та аналітичні підрозділи Національної поліції відіграють важливу роль у виявленні кібератак, розслідуванні кіберзлочинів, протидії фейкам та кібершахрайству, які в умовах війни набувають ознак гібридної

⁸⁶ Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf?utm_source=chatgpt.com.

⁸⁷ The head of the National Police met with the leadership of the Research Forum of representatives of the US police. URL : https://mvs.gov.ua/en/news/golova-nacpoliciyi-zustrivsia-iz-kerivnictvom-doslidnickogo-forumu-predstavnikiv-policiyi-ssa?utm_source=chatgpt.com.

⁸⁸ Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidhotovku-do-dii-iz-stabilizatsii-sytuatsii-na-deokupovanykh-terytoriiakh-donetskoi-i-luhanskoi-s486-120523?utm_source=chatgpt.com.

⁸⁹ Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf?utm_source=chatgpt.com.

агресії⁹⁰.

Збір, аналіз та збереження доказів для розслідування злочинів, ідентифікація та підтримка потерпілих

Криміналісти Національної поліції працюють на місцях злочинів та масових порушень прав людини: проводять збір біологічних доказів, ідентифікацію тіл, документування випадків сексуального чи іншого насильства, надають допомогу жертвам⁹¹.

Міжвідомча та міжнародна координація за участі Національної поліції

В умовах війни діяльність Національної поліції тісно інтегрована у механізми міжвідомчої взаємодії зі Службою безпеки України, Національною гвардією, Державною прикордонною службою України, прокуратурою, органами місцевого самоврядування. Водночас Національна поліція співпрацює з міжнародними партнерами (ЄС, ООН) щодо тренінгів, технічної допомоги, обміну даними та міжнародного правового співробітництва⁹².

В умовах активних і масштабних бойових дій Національна поліція зіткнулася з новими викликами, які значно посилили навантаження на її ресурси та персонал. Стрімко зросла кількість кримінальних проваджень, виникла потреба в оперативних розслідуваннях⁹³. Діяльність у прифронтових районах ставить під загрозу життя поліцейських; це ускладнює доступ до місць злочинів та збирання доказів⁹⁴. Спеціалізовані напрямки діяльності Національної поліції, такі, зокрема, як кіберзахист, розслідування воєнних злочинів потребують постійних навчань співробітників Національної поліції та

⁹⁰ Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2024 році. URL : https://cyberpolice.gov.ua/news/zvitpro-diyalnist-departamentu-kiberpolicziyi-naczionalnoyi-policziyi-ukrayiny-u-rocz-7074/?utm_source=chatgpt.com.

⁹¹ Vyhivskyi I: CRSV Crimes Clearly Qualify as War Crimes. URL : https://uwf.org.ua/en/ivan-vyhivskyi-crsv-crimes-clearly-qualify-as-war-crimes/?utm_source=chatgpt.com.

⁹² The National Police presented War Crimes Investigation Management Strategy developed with the support of the Council of Europe. URL : https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/the-national-police-presented-war-crimes-investigation-management-strategy-developed-with-the-support-of-the-council-of-europe?utm_source=chatgpt.com.

⁹³ Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf?utm_source=chatgpt.com.

⁹⁴ Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidhotovku-do-dii-iz-stabilizatsii-sytuatsii-na-deokupovanykh-terytoriakh-donetskoj-i-luhanskoj-s486-120523?utm_source=chatgpt.com.

міжнародної підтримки⁹⁵.

2.4. Служба безпеки України у структурі сектору безпеки і оборони України

Служба безпеки України є одним із найважливіших суб'єктів сектору безпеки й оборони України. Відповідно до Закону України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р., Служба безпеки України – це державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку (ст. 1)⁹⁶. У межах своєї компетенції Служба безпеки України захищає державний суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність, науково-технічний і оборонний потенціал України від розвідувального, диверсійного та іншого ворожого впливу. У структурі сектору безпеки та оборони Служба безпеки України виконує унікальну функцію – здійснює контррозвідувальну, антитерористичну та протидиверсійну діяльність, а також забезпечує охорону державної таємниці. Служба безпеки України запобігає, виявляє, припиняє та розкриває кримінальні правопорушення проти миру і безпеки людства, запобігає тероризму та іншим протиправним діям, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України, (ст. 2 Закону України “Про Службу безпеки України”)⁹⁷.

Характер завдань та функцій Служби безпеки України дає підстави розглядати її як системоутворювальний елемент у системі забезпечення національної безпеки України, який поєднує в собі функції оборонного, правоохоронного та аналітичного характеру.

Діяльність Служби безпеки України в умовах війни

⁹⁵ Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2024 році. URL : https://cyberpolice.gov.ua/news/zvitpro-diyalnist-departamentu-kiberpolicziyi-nacjonalnoyi-policziyi-ukrayiny-u-roczii-7074/?utm_source=chatgpt.com.

⁹⁶ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

⁹⁷ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

Під час повномасштабної війни Служба безпеки України стала одним із провідних елементів сектору безпеки і оборони, які дають відсіч російській збройній агресії⁹⁸. Служба безпеки України виконує широкий спектр завдань, які виходять за межі контррозвідувальної діяльності, забезпечуючи внутрішню стійкість держави до гібридних загроз. Серед цих завдань – виявлення та нейтралізація агентурних мереж та диверсійно-розвідувальних груп ворога, затримання колаборантів та шпигунів, захист критичної інфраструктури, контртерористична діяльність, а також захист державної таємниці та боротьба з інформаційними (гібридними) загрозами. У конкретних випадках Служба безпеки України бере участь у забезпеченні безпеки тилів, супроводжує спецоперації та координує заходи щодо недопущення терактів⁹⁹.

Війна значно посилила роль Служби безпеки України як джерела оперативної інформації для військово-політичного керівництва країни. Служба безпеки України системно виявляє та нейтралізує шпигунські мережі, диверсійно-розвідувальні групи, агентурні структури ворога, здійснює контррозвідувальний захист органів державної влади, Збройних Сил України, підприємств оборонно-промислового комплексу. Особливе місце в діяльності Служби безпеки України займає боротьба з тероризмом¹⁰⁰ та фінансуванням сепаратизму – у цьому контексті Служба безпеки України виконує як оперативно-розшукові, так і аналітичні функції, координуючи діяльність відповідних підрозділів інших правоохоронних органів.

Важливим аспектом діяльності Служби безпеки України є протидія інформаційно-психологічним операціям супротивника, спрямованим на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в Україні. Підрозділи Служби безпеки України забезпечують кібербезпеку державних інформаційних ресурсів, які викривають кампанії з дезінформації та пропаганди, що мають ознаки

⁹⁸ Трансформація СБУ. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/transformatsiia-sbu>.

⁹⁹ Степановський В. Діяльність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 298-302.

¹⁰⁰ Боротьба з тероризмом. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/borotba-z-teroryznom>.

інформаційного тероризму.

Служба безпеки України також бере участь у реалізації державної політики у сфері охорони державної таємниці, протидії корупції в органах влади, економічним злочинам стратегічного характеру, які становлять загрозу національній безпеці України. Забезпечуючи в умовах війни охорону державної таємниці, Служба безпеки України спрямовує свої зусилля на вчасному виявленні та усуненні чинників, що можуть призвести до розголошення чи втрати секретних даних. Служба безпеки України постійно локалізує витoki секретної інформації та оперативно надає військово-політичному керівництву держави інформацію про виявлені нею ризики і загрози у сфері охорони державної таємниці, для ухвалення необхідних управлінських рішень¹⁰¹.

Служба безпеки України викриває та блокує протиправні дії ворожих спецслужб, припиняє шпигунську діяльність іноземних розвідок, протидіє їхнім спробам проникнути до органів державної влади України й інфільтрувати туди власних “агентів впливу”. Служба безпеки України добуває і передає Збройним Силам України оперативні дані про переміщення військової техніки, зосередження сил противника, розташування його баз і складів боєприпасів¹⁰².

В умовах повномасштабної війни контррозвідальна діяльність Служби безпеки України передбачає перехоплення, аналіз та верифікацію даних, зокрема – у взаємодії з іноземними партнерами та союзними спецслужбами¹⁰³. Така співпраця підвищує здатність Служби безпеки України виявляти глибинні ворожі мережі, російські кібератаки та спроможність Служби безпеки України здійснювати власні підривні операції й завдавати превентивних ударів

¹⁰¹ Охорона державної таємниці. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taemnytsi>.

¹⁰² Контррозвідка. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/kontrozvidka>.

¹⁰³ Міжнародне партнерство. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/mizhnarodna-diialnist>.

противнику, дозволяє забезпечувати високоточну розвідувальну підтримку оборонних операцій¹⁰⁴.

Служба безпеки України також іноді виконує завдання безпосередньої участі у спеціальних операціях та протидії підрозділам противника на окупованих та прифронтових територіях: від проведення операцій із ліквідації диверсійно-розвідувальних груп до інженерно-саперних та антитерористичних заходів. Простежується тенденція до розширення цієї діяльності Служби безпеки України, зокрема застосування її спеціалізованих підрозділів у координації з Збройними Силами та Національною гвардією. Така взаємодія Служби безпеки України з іншими державними суб'єктами сектору безпеки і оборони України дає змогу швидко реагувати на загрози внутрішній безпеці України¹⁰⁵. У своїй діяльності Служба безпеки України не замінює Збройні Сили України, але доповнює їх можливості у сфері внутрішньої безпеки, контррозвідки та захисту тилів¹⁰⁶. Тим самим діяльність Служби безпеки України щодо Збройних Сил України має субсидіарне значення: вона здійснює критично необхідне забезпечення Збройних Сил України у сфері контррозвідки та кібероборони¹⁰⁷. Служба безпеки України запобігає проникненню агентів іноземних спецслужб у сили оборони України¹⁰⁸, проводить затримку колаборантів і корегувальників вогню, знешкоджує диверсійно-розвідувальні групи, фіксує переміщення ворожої техніки, документує докази злочинів Російської Федерації на території України для їхнього пред'явлення у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі, блокує діяльність проросійських рухів в Україні¹⁰⁹, що дозволяє Збройним Силам України зосередитися на веденні бойових дій.

¹⁰⁴ Riehle K. The Ukraine war and the shift in Russian intelligence priorities. *Intelligence and national security*. 2024. Vol. 39. No. 3. P. 458-474.

¹⁰⁵ Yevtikh S. The Security Service of Ukraine: key operations and challenges during the full-scale russian-Ukrainian war. *Military Science*. 2024. Vol. 2. No. 4. P. 137-147.

¹⁰⁶ Миргород В. Діяльність Служби безпеки України в контексті національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія "Право"*. 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 225.

¹⁰⁷ Захист інформаційного та кіберпростору. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky>.

¹⁰⁸ Військова контррозвідка. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/viiskova-kontrozvidka>.

¹⁰⁹ Захист національної державності. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/zakhyst>.

Висновки до розділу 2

Збройні Сили України – головне військове формування держави, на яке покладено виконання визначальних функцій у сфері національної безпеки й оборони – оборону держави, захист її суверенітету та територіальної цілісності. В умовах війни Збройні Сили України стали головною опорою суверенітету, територіальної цілісності та самого існування Української держави. Їхній внесок у захист цих життєво важливих цінностей виходить за межі сфери оборони – Збройні Сили уособлюють здатність українського народу до самоорганізації, опору російській збройній агресії та збереження власної державності в умовах найскладнішої війни XXI століття.

Національна гвардія України займає стратегічно важливе місце в секторі безпеки й оборони як гібридне формування, що одночасно забезпечує внутрішню безпеку та доповнює Збройні Сили України у здійсненні завдань оборони.

Змішаний статус Національної гвардії України зумовлює поєднання в ній рис військового формування та правоохоронного органу. Це відрізняє Національну гвардію України як від Збройних Сил України, які функціонально зорієнтовані на забезпечення зовнішньої оборони та ведення бойових дій, так і від Національної поліції, яка здійснює поліцейські функції без організаційно-військової структури.

Поєднання статусу правоохоронного органу з військовою організацією робить Національну гвардію України своєрідною перехідною ланкою між силами безпеки та силами оборони країни, що відображає важливу роль Національної гвардії України у комплексній системі забезпечення національної безпеки України.

Гібридна функціональна природа Національної гвардії України забезпечує її гнучкість у спектрі завдань: Національна гвардія України здатна швидко переорієнтуватися між правоохоронною чи контртерористичною діяльністю та

участю в операціях бойового, охоронного чи підтримувального характеру поруч зі Збройними Силами України та іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони. Практично таку функціональну гнучкість Національної гвардії України забезпечують наявні у її структурі спеціалізовані підрозділи.

Роль Національної поліції є визначальною в межах правоохоронного сегменту національної безпеки України, оскільки саме поліція забезпечує внутрішню стабільність держави. У процесі виконання Національною поліцією України її основних завдань – охорони прав та свобод людини, запобігання та протидії злочинності, підтримання громадського порядку, забезпечення безпеки дорожнього руху, а також у процесі взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони відбувається забезпечення внутрішньої безпеки держави, яка передбачає соціальну стабільність, правопорядок і довіру громадян до органів державної влади.

В умовах війни Національна поліція України перетворилася на багатофункціональний інструмент забезпечення внутрішньої безпеки: від реагування на злочинність до вирішення критично важливих завдань – документування воєнних злочинів, стабілізації ситуації на деокупованих територіях, евакуації цивільних осіб та протидії кібер- й інформаційним загрозам. Її діяльність у цих напрямках суттєво посилює національну безпеку України. В умовах війни діяльність Національної поліції тісно інтегрована у механізми міжвідомчої взаємодії зі Службою безпеки України, Національною гвардією, Державною прикордонною службою України, прокуратурою, органами місцевого самоврядування.

Служба безпеки України є одним із найважливіших суб'єктів сектору безпеки й оборони України. У межах своєї компетенції Служба безпеки України захищає державний суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність, науково-технічний і оборонний потенціал України від розвідувального, диверсійного та іншого ворожого впливу. У структурі сектору безпеки та оборони Служба безпеки України виконує унікальну функцію – здійснює

контррозвідальну, антитерористичну та протидиверсійну діяльність, а також забезпечує охорону державної таємниці.

Характер завдань та функцій Служби безпеки України дає підстави розглядати її як системоутворювальний елемент сектору безпеки й оборони України, який поєднує в собі функції оборонного, правоохоронного та аналітичного характеру. В умовах повномасштабної війни Служба безпеки України виконує широкий спектр завдань, які виходять за межі контррозвідальної діяльності, забезпечуючи внутрішню стійкість держави до гібридних загроз.

Діяльність Служби безпеки України щодо Збройних Сил України має субсидіарне значення: здійснюючи критично необхідне забезпечення Збройних Сил України у певних сферах своєї компетенції, Служба безпеки України дозволяє Збройним Силам України зосередитися на веденні бойових дій.

РОЗДІЛ 3

НАРОД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Громадянське суспільство в системі забезпечення національної безпеки України

У контексті національної безпеки України її громадянське суспільство виконує функцію зворотного зв'язку між владою і народом, забезпечує демократичний контроль над сектором безпеки і оборони¹¹⁰, а також мобілізацію соціальних ресурсів під час кризових ситуацій. Тому ефективність системи національної безпеки України прямо залежить від рівня соціальної згуртованості, розвитку громадянської активності та взаємодії між державою і суспільством. У системі забезпечення національної безпеки України громадянське суспільство є не лише як об'єктом захисту з боку держави, а й активним учасником забезпечення національної безпеки України¹¹¹.

Відповідно до теорії конституційного права, сукупність громадян держави – народ – є не лише носієм державної влади, а й суб'єктом її безпосереднього здійснення. Це засаднича ідея безпосередньо втілена в положенні ст. 5 Конституції України про те, що “носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування”¹¹². Статус народу України як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні обґрунтовує його право брати безпосередню участь у здійсненні функцій держави, поряд зі створюваними народом (безпосередньо чи опосередковано) органами державної влади¹¹³.

¹¹⁰ Кабиш О. Роль силових структур в системі політичної влади демократичних держав. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 19.

¹¹¹ Кучменко В., Козловська Л. Роль громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки під час збройного конфлікту. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/27451/27416>.

¹¹² Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹¹³ Ліпкан В. Концептуальні засади формування системи національної безпеки України : моногр. К.: КНТ, 2017. С. 41.

Однією з функцій держави є функція забезпечення національної безпеки. Отже, забезпечення національної безпеки України є складним багаторівневим процесом, у якому беруть участь як органи державної влади, так і громадянське суспільство. Народ України не лише делегує владні повноваження органам державної влади, а й є самостійним суб'єктом забезпечення національної безпеки. Статус українського народу як одного із суб'єктів системи забезпечення національної безпеки України закріплено у ст. 17 Конституції України про те, що “захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу”¹¹⁴.

Сучасні виклики національній безпеці України, спричинені широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації, виявили надзвичайну роль громадянського суспільства, волонтерського руху та територіальної оборони в захисті держави. Це зумовлює потребу в науковому осмисленні ролі українського народу як активного суб'єкта системи забезпечення національної безпеки України.

Питання народного суверенітету є базовим у теорії конституційного права. Народ є первинним суб'єктом політичної влади, а держава – похідним інститутом, створеним для реалізації волі народу¹¹⁵. Відтак участь українського народу в забезпеченні національної безпеки не може бути зведена лише до ухвалення рішень на виборах і референдумі. Однією з найважливіших форм участі українського народу в забезпеченні національної безпеки є здійснення його представниками – громадянами України та їх об'єднаннями цивільного контролю над сектором безпеки і оборони¹¹⁶.

Положення ст. 5 Конституції України про те, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, ст. 17 про те, що “захист суверенітету

¹¹⁴ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹¹⁵ Шаповал В. Народовладдя в Україні: конституційно-правовий вимір. К.: Юрінком Інтер, 2018. С. 54.

¹¹⁶ Бортник П. Суспільний договір і національна безпека: філософсько-правовий аналіз. *Право України*. 2020. № 4. С. 118.

і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу”¹¹⁷, ст. 38 про право громадян “брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах”, ст. 36 про право на свободу об’єднання в політичні партії та громадські організації формують конституційні основи участі громадян у забезпеченні національної безпеки України.

Уперше право участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України було закріплено в Законі України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. у положеннях про те, що громадяни та їх об’єднання є суб’єктами, що забезпечують національну безпеку України (ст. 9)¹¹⁸. У подальшому ідея участі громадян та їх об’єднань у забезпеченні національної безпеки України була відображена в Законі України “Про національну безпеку України” 21 червня 2018 р. У Законі України “Про національну безпеку України” прямо зазначено, що забезпечення національної безпеки здійснюється “усіма громадянами України, державними органами, органами місцевого самоврядування, об’єднаннями громадян та підприємствами, установами і організаціями”¹¹⁹. Отже, у Законі сукупність громадян України – її народ визнано суб’єктом забезпечення національної безпеки України. Водночас Закон України “Про національну безпеку України”, згадуючи про громадян та громадські об’єднання, “які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України”¹²⁰, звів цю участь до здійснення громадського нагляду над сектором безпеки і оборони України (ст. 9)¹²¹.

¹¹⁷ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹¹⁸ Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

¹¹⁹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹²⁰ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹²¹ Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 р., інститути громадянського суспільства належать до ключових суб'єктів забезпечення національної безпеки України¹²². У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 р., визнано, що “інститути громадянського суспільства в Україні ... відіграють активну роль у сприянні відновленню територіальної цілісності (України – авт.)”¹²³. Роль інститутів громадянського суспільства полягає не лише у сприянні органам державної влади, а й у безпосередній участі в забезпеченні національної безпеки України.

Отже, форми реалізації народом України його права брати участь у забезпеченні національної безпеки України можна умовно поділити на прямі та опосередковані. До прямих форм належать участь громадян у територіальній обороні, добровольчих формуваннях і Збройних Силах України; волонтерська діяльність у підтримці обороноздатності держави, самоорганізація населення у кризових умовах, участь у національному спротиві, зокрема русі опору та громадських ініціативах безпекового характеру, громадський контроль над сектором безпеки через засоби масової інформації, петиції, акції тощо.

Опосередкованими формами участі народу України в забезпеченні національної безпеки України є вибори органів державної влади, які формують і реалізують політику безпеки, референдуми, зокрема щодо територіальної цілісності держави чи стратегічних напрямів її розвитку, участь у громадських об'єднаннях, зокрема політичних партіях, які формують порядок денний у сфері національної безпеки й оборони. Наприклад, відповідно до статей 72 і 73 Конституції України, можливе проведення загальнонаціонального референдуму,

¹²² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 26.

¹²³ Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 7 вересня 2021 р. № 487/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 24. Ст. 1099.

зокрема щодо питання про зміну території України¹²⁴, результати якого мають обов'язкову силу для органів державної влади. Такий референдум є проявом безпосередньої участі українського народу у визначенні засад національної безпеки України.

В умовах війни сучасне українське суспільство фактично перетворилося на націю-збройні сили, де кожен громадянин може стати активним учасником процесу оборони держави¹²⁵. Під час дії воєнного стану продовж 2022-2025 рр. український народ виявив безпрецедентний рівень консолідації зусиль на підтримку Збройних Сил України. Рівень участі українського народу в забезпеченні національної безпеки підтверджує, що забезпечення національної безпеки є колективним завданням народу та держави, а не лише сферою діяльності органів державної влади.

Важливою інституційною формою реалізації права українського народу на участь у забезпеченні національної безпеки є діяльність інститутів громадянського суспільства в сфері національної безпеки й оборони – громадських організацій, волонтерських рухів, незалежних засобів масової інформації тощо¹²⁶.

Проблеми правового забезпечення участі українського народу в забезпеченні національної безпеки України

Відповідно до ст. 17 Основного Закону України, забезпечення національної безпеки є основоположним завданням держави, справою всього українського народу¹²⁷. Водночас сучасні виклики національній безпеці – спроба Російської Федерації шляхом широкомасштабної збройної агресії та гібридної війни припинити існування Української держави та її народу – вимагають активної участі всього українського народу – усіх його громадян та їх об'єднань брати

¹²⁴ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹²⁵ Дзюбань О. Суспільство як суб'єкт національної безпеки: філософсько-антропологічний підхід. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2022. № 2. С. 26.

¹²⁶ Ситник Г. Національна безпека України: концептуальні засади формування і реалізації державної політики: моногр. К.: НАДУ, 2019. С. 74.

¹²⁷ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

участь у забезпеченні національної безпеки. Ця ситуація порушує питання про ефективність наявного правового механізму участі народу України в забезпеченні її національної безпеки.

У ч. 1 ст. 17 Конституції України закріплено положення про те, що “захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу”¹²⁸. Отже, ч. 1 ст. 17 акцентує на ролі українського народу в захисті суверенітету і територіальної цілісності України, забезпеченні її економічної та інформаційної безпеки. Положення ч. 1 ст. 17 Конституції України утворює нормативну основу для правового визначення усіх можливих форм участі громадян України в забезпеченні національної безпеки: від індивідуальної діяльності до організованих форм колективної діяльності (волонтерство, громадські об’єднання тощо). Водночас очевидною є декларативність ч. 1 ст. 17 Конституції України, оскільки можливість її реального втілення безпосередньо залежить від законодавчого закріплення механізму її реалізації. Однак ні Закон України “Про національну безпеку України”, ні будь-який інший акт у сфері національної безпеки й оборони такого механізму безпосередньо не закріплюють. По суті, механізм участі українського народу в забезпеченні національної безпеки України фрагментований у різних актах. Загалом аналіз законодавчих актів, що регулюють правовідносини у сфері національної безпеки, свідчить, що в них відсутнє визначення цілісного правового механізму участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України. Зокрема, у законодавстві України чітко і цілісно не визначені такі найважливіші форми участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України, як участь громадських організацій у стратегічному плануванні у сфері національної безпеки й оборони, механізми державної підтримки волонтерської діяльності, порядок здійснення громадського контролю над сектором безпеки й оборони. Така фрагментарність

¹²⁸ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

правового регулювання серйозно перешкоджає участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України¹²⁹.

Відсутність єдиного акта, у якому було б цілісно закріплено основи правового механізму участі українського народу в забезпеченні національної безпеки України – одна з найважливіших проблем правового регулювання у сфері національної безпеки й оборони. Відсутність згаданого акта створює ризик неузгодженості окремих норм законодавства і породжує проблему прогалин у правовому регулюванні участі українського народу в забезпеченні національної безпеки¹³⁰. Законодавство України закріплює лише окремі елементи механізму забезпечення українським народом національної безпеки.

Проблему фрагментарності правового регулювання участі українського народу в забезпеченні національної безпеки України доповнює недостатня нормативна конкретизація механізмів залучення окремих громадян України до процесу забезпечення національної безпеки України. Багато положень законодавства України про участь українського народу в забезпеченні національної безпеки залишаються декларативними і відіграють скоріше роль ідеологічного обрамлення для відповідних нормативних актів, аніж роль реальних процесуальних механізмів: відсутні чіткі процедури та механізми залучення окремих громадян України й інститутів громадянського суспільства до процесу забезпечення національної безпеки України¹³¹.

Ще одна проблема правового забезпечення участі українського народу в забезпеченні національної безпеки України – відсутність єдиних стандартів взаємодії держави і суспільства у сфері національної безпеки й оборони. Не існує загальних законодавчо визначених стандартів взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони.

¹²⁹ Fluri Ph., Polyakov L. Intelligence and Security Services Reform and Oversight in Ukraine – An Interim Report. *Connections: The Quarterly Journal*. 2021. No. 1. P. 51-59.

¹³⁰ Смокович М. та ін. Громадянське суспільство та правова держава : моногр. Київ : Алерта, 2023. 304 с.

¹³¹ Кузьмічов О. Громадянське суспільство як суб'єкт забезпечення національної безпеки України. *New Ukrainian Law*. 2023. № 4. С. 12-28; Брус Я. Механізм взаємодії громадянського суспільства з інститутами влади : аналітична доповідь. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова / Укр. центр, 2025. 46 с.

Складність процесу забезпечення національної безпеки й обороноздатності України передбачає, що вона не може бути забезпечена винятково органами державної влади; цей процес передбачає мобілізацію потенціалу всього суспільства¹³². Відтак участь громадян України у процесі забезпечення національної безпеки є проявом симбіотичного взаємозв'язку держави і суспільства. В умовах широкомасштабної російської збройної агресії роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України набула безпрецедентного значення¹³³. Проте реальні форми залучення інститутів громадянського суспільства до процесу забезпечення національної безпеки України не мають необхідного законодавчого закріплення, а отже – і розвитку. Тому багато ініціатив громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони перебувають поза межами правової визначеності і їх реалізація відбувається в довільний спосіб. Недостатнє правове забезпечення ініціатив громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони ускладнює появу в цій сфері системних і стійких партнерських відносин між державою і суспільством, знижує ефективність громадського контролю за діяльністю суб'єктів сектору безпеки й оборони, а також перешкоджає реалізації ініційованих громадянським суспільством проєктів та програм.

Можливі напрями вдосконалення правового забезпечення участі українського народу в забезпеченні національної безпеки й обороноздатності України

Широкомасштабна російсько-українська війна стала найсерйознішим викликом для системи національної безпеки України за весь період її незалежності. У цих умовах особливої актуальності набуває питання ефективного залучення громадянського суспільства України до забезпечення національної безпеки. Саме активна участь громадян, громадських організацій,

¹³² Ситник Г. Національна безпека України: концептуальні засади формування і реалізації державної політики: моногр. К.: НАДУ, 2019. С. 19.

¹³³ Використання потенціалу громадянського суспільства для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії. Аналітична записка. <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/vikoristannya-potencialu-gromadyanskogo-suspilstva-dlya>.

волонтерських рухів і професійних об'єднань створює підґрунтя для стійкого функціонування держави в ситуації постійної екзистенційної загрози, зміцнює соціальну єдність громадян та їхню довіру до державних інститутів.

Реалізація положень ст. 38 Конституції України про право громадян брати участь в управлінні державними справами та ст. 17 Конституції України про участь українського народу в забезпеченні національної безпеки України є потребує застосування системного підходу до законотворення у сфері національної безпеки й оборони. Необхідне вироблення на законодавчому рівні цілісного механізму взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства у цій сфері. Такий механізм в узагальненій формі може бути закріплений в окремому розділі Закону України “Про національну безпеку України” та деталізований у спеціальному Законі України “Про участь громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України”. Цей закон повинен визначити правовий статус, принципи діяльності, права та обов'язки окремих громадян та їх об'єднань у сфері національної безпеки й оборони.

Загалом законодавство України має чітко визначити принципи взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони, найважливіші форми участі інститутів громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки й обороноздатності України, конкретні критерії та процедури відбору державою партнерів із середовища громадянського суспільства для співпраці з ними у сфері національної безпеки й оборони, стандарти такої співпраці, гарантії юридичного захисту фізичних і юридичних осіб, залучених державою до процесу забезпечення національної безпеки й обороноздатності України.

Законодавство України повинне інституціоналізувати участь громадянського суспільства у розробленні документів довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки й оборони через дорадчі ради при Раді національної безпеки і оборони України, Міністерстві оборони

України та інших органах сектору безпеки і оборони України, залучених до розроблення згаданих документів.

Потрібно достатньо деталізовано законодавчо визначити механізми громадського контролю над сектором безпеки й оборони шляхом публічних звітів, відкритих слухань і незалежного аудиту.

Правовий механізм взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони повинен також передбачити форми державної підтримки партнерських громадських організацій. Такими формами державної підтримки можуть бути спеціальні програми навчання, фінансова підтримка, залучення партнерських громадських організацій до участі в робочих групах при відповідних органах державної влади чи підприємствах військово-промислового комплексу України тощо. Особливо важливою є державна підтримка волонтерської діяльності. Така підтримка може полягати в наданні державою волонтерським організаціям податкових пільг, державному страхуванні волонтерів, спрощенні процедур їхньої звітності.

Інший важливий момент, який повинен бути відображений у правовому механізмі взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони – процедурні інструменти регулярного звітування органів сектору безпеки і оборони України перед громадськістю для незалежного оцінювання їхньої діяльності.

3.2. Громадяни та їх об'єднання у системі забезпечення національної безпеки України

Участь громадян України у забезпеченні національної безпеки України

В умовах гібридної війни і широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, посилення внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці України питання участі громадян України у забезпеченні національної безпеки набуло особливої актуальності. Згідно зі ст. 17 Конституції України,

захист суверенітету і територіальної цілісності держави є справою всього Українського народу¹³⁴. Отже, громадяни та створені ними об'єднання є не лише об'єктом захисту, а й активним суб'єктом забезпечення національної безпеки України. Відповідно до Закону України “Про національну безпеку України”, забезпечення національної безпеки здійснюється “усіма громадянами України, державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями”¹³⁵. Цитоване положення Закону свідчить про систему національної безпеки, у якій громадяни України є її суб'єктами поряд з органами державної влади.

Від самого початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації у 2022 р. громадянське суспільство України проявило безпрецедентну активність у сфері національної безпеки й оборони. Волонтерські організації, благодійні фонди, ІТ-спільноти, медійні та правозахисні ініціативи взяли на себе низку функцій держави – від матеріально-технічного забезпечення Збройних сил та захисту цивільного населення до кіберзахисту й інформаційної протидії агресору.

Діяльність фондів “Повернись живим”, “Фонд Сергія Притули”, а також мереж регіональних волонтерських ініціатив довела здатність громадянського суспільства ефективно діяти в умовах війни¹³⁶. У 2022-2023 роках волонтерські організації забезпечили понад 30 % потреб Збройних Сил України у нелегальному спорядженні.

Однак правовий статус цих структур залишається невизначеним, що створює правові колізії у сфері фінансування, звітності та міжнародного партнерства.

¹³⁴ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹³⁵ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹³⁶ Вірт Ю. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабного вторгнення: проблеми та перспективи. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/19270/Wirt%20Y.M.pdf?sequence=1>; Волонтерський рух України в умовах військової агресії. URL: http://politicus.od.ua/6_2022/5.pdf; Підгайна В. Волонтерський рух в умовах повномасштабної війни в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.)*. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 423-426.

Від 2022 р. набули масового характеру такі форми безпосереднього забезпечення громадянами національної безпеки, як волонтерський рух та територіальна оборона. Ці форми безпосереднього забезпечення громадянами національної безпеки стали унікальним проявом самоорганізації українського суспільства, заклавши основу явища тотальної оборони та підвищивши рівень національної стійкості у кризовій ситуації¹³⁷.

З 2014 року в Україні сформувалася система суспільно-державного партнерства, у межах якої громадяни беруть участь у формуванні державної політики у сфері національної безпеки й оборони через дорадчі органи – громадські ради¹³⁸ – створені при органах державної влади та установах, які є інструментами впливу громадських організацій на формування державної політики у сфері національної безпеки й оборони та здійснюють цивільний контроль над сектором безпеки й оборони, зокрема при Міністерстві оборони України, Міністерстві внутрішніх справ України, Службі безпеки України, Раді національної безпеки і оборони України тощо¹³⁹.

Участь громадянських об'єднань у забезпеченні національної безпеки України

Громадські організації відіграють особливу роль у системі національної безпеки України. Вони забезпечують ефективність системи національної безпеки України, доповнюючи діяльність державних суб'єктів сектору безпеки і оборони у кризових, екзистенційно небезпечних для держави і суспільства ситуаціях.

За звичайних обставин громадські організації виконують функції посередника між суспільством і державою, сприяють формуванню суспільної думки та її доведенню до відома органів державної влади, контролюють діяльність органів сектору безпеки і оборони та реалізацію державної політики у сфері національної безпеки й оборони, здійснюють незалежний моніторинг

¹³⁷ Дзьобань О. Суспільство як суб'єкт національної безпеки: філософсько-антропологічний підхід. Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. 2022. № 2. С. 26.

¹³⁸ Крайній П. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження : моногр. Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2022. С. 72-105.

¹³⁹ Рада національної безпеки і оборони України. Офіційний вебсайт. URL : <https://www.rnbo.gov.ua>; Міністерство оборони України. Громадська рада при Міністерстві оборони України. URL : <https://www.mil.gov.ua>.

діяльності державних суб'єктів сектору безпеки і оборони, поширюють інформацію про загрози національній безпеці та координують дії волонтерів у кризових ситуаціях.

Основними напрямками діяльності громадських об'єднань є аналітична й освітня діяльність у сфері національної безпеки й оборони, волонтерська підтримка Збройних Сил України, участь у протидії дезінформації та кіберзагрозам, сприяння реабілітації військовослужбовців і ветеранів.

Після 2014 р. сформувалися потужні громадські інституції – “Повернись живим”, “Армія SOS”, “Разом для України”, які стали фактичними суб'єктами оборонного забезпечення. Діяльність таких організацій сприяє формуванню системи національної безпеки, у якій держава і громадянське суспільство тісно взаємодіють¹⁴⁰.

Однією з ключових функцій громадянського суспільства є здійснення демократичного контролю над діяльністю органів сектору безпеки і оборони. Цей контроль сприяє відкритості державної політики, запобігає зловживанням і підвищує довіру громадян до органів сектору безпеки і оборони.

Відповідно до Закону “Про національну безпеку України”, система цивільного контролю над сектором безпеки і оборони складається з контролю, який здійснює Президент України; контролю, який здійснює Верховна Рада України; контролю, який здійснює Рада національної безпеки і оборони України; контролю, який здійснює Кабінет Міністрів України й інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду (абз. 2 ч. 1 ст. 4)¹⁴¹. Отже, суб'єктами, які здійснюють цивільний контроль над сектором безпеки і оборони, згідно із Законом, крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування, є громадяни та їх об'єднання, які здійснюють над сектором безпеки і оборони громадський нагляд.

¹⁴⁰ Мельник О. Громадські ініціативи як чинник зміцнення національної безпеки України. *Національна безпека і оборона*. 2021. № 3. С. 58.

¹⁴¹ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Проблеми правового забезпечення участі суб'єктів громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України

В умовах сучасної російсько-української війни громадянське суспільство відіграє вкрай важливу роль у забезпеченні національної безпеки України: від утворення добровольчих батальйонів на початковому етапі війни до участі в системі цивільного захисту, територіальній обороні і волонтерських ініціативах. Сьогодні, коли Російська Федерація зробила ставку на війну на виснаження, питання участі суб'єктів громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України набуло граничного значення. Водночас чинне законодавство, яке регламентує практику взаємодії держави із суб'єктами громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України, виявляє низку прогалин, які знижують ефективність цієї взаємодії і створює правові ризики для самих громадських організацій та окремих волонтерів.

Загалом Закон України “Про національну безпеку України” 21 червня 2018 р. у своїй змістовій основі зорієнтований на визначення ролі і місця в системі національної безпеки України таких суб'єктів сектору безпеки і оборони України, як органи державної влади. Визнаючи громадян та громадські об'єднання суб'єктами сектору безпеки й оборони України, Закон не визначає конкретних ефективних механізмів їхньої участі в забезпеченні національної безпеки й обороноздатності України¹⁴², за винятком визначених ним інструментів громадського нагляду над сектором безпеки і оборони України¹⁴³. Відповідно до ст. Закону, представники громадянського суспільства можуть брати участь у здійсненні цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України лише “...через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку,

¹⁴² Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹⁴³ Ободянський Я. Громадянське суспільство в системі демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Випуск 17. С. 173.

встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України»¹⁴⁴.

Закон України “Про громадські об'єднання” від 22 березня 2012 р. закріплює правовий статус, засади створення та діяльності громадських об'єднань, проте не встановлює єдиного уніфікованого порядку їхнього залучення до процесу забезпечення національної безпеки України¹⁴⁵.

На практиці у відносинах між державою та громадськими організаціями у сфері національної безпеки й оборони також застосовують окремі постанови Кабінету Міністрів України, акти міністерств та Рішення Ради національної безпеки і оборони України, які частково регламентують співпрацю громадських організацій із державою у згаданій сфері, наприклад щодо координації державою волонтерської допомоги Збройним Силам України, участі громадських організацій у програмі інформаційного протидії тощо. Проте відсутність в українському законодавстві єдиного системного механізму участі громадських організацій у забезпеченні національної безпеки України створює правову невизначеність їхньої діяльності щодо забезпечення національної безпеки України.

Основними проблемами правового забезпечення участі громадських організацій у забезпеченні національної безпеки України є:

Нечітке визначення ролі та повноважень громадських організацій у забезпеченні національної безпеки України.

Законодавство України загалом визнає право на свободу об'єднань і громадську ініціативу, але відсутність чіткого правового визнання ролі та механізмів участі громадських організацій у забезпеченні національної безпеки України призводить до їхньої ситуативної, фрагментарної взаємодії з державою у сфері національної безпеки й оборони. Часто залучення громадських організацій відбувається на основі рішення, розробленого для вирішення

¹⁴⁴ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹⁴⁵ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

конкретної, специфічної проблеми, а не для загального чи повторного використання¹⁴⁶.

Обмежений доступ до інформації з обмеженим доступом

Ефективна участь громадськості у забезпеченні національної безпеки України іноді потребує доступу до аналітичної та оперативної інформації. Проте багато матеріалів, що стосуються оцінки загроз, планів оборони та інших аспектів національної безпеки, законодавство кваліфікує як інформацію з обмеженим доступом. Водночас нормативні механізми розмежування публічної та інформації з обмеженим доступом часто непрозорі, а процедура надання доступу до відповідної інформації громадським експертам – складна чи взагалі нормативно невизначена.

Відсутність нормативно визначених процедур залучення громадських організацій до ухвалення рішень у сфері національної безпеки й оборони

Ефективна взаємодія громадських організацій із державою у сфері національної безпеки й оборони потребує системного законодавчого підходу¹⁴⁷. Необхідне, зокрема, законодавче визначення статусу постійних консультативних рад при провідних органах сектору безпеки і оборони України, порядку участі експертів від громадянського суспільства у виробленні документів довгострокового стратегічного планування, а також механізмів зворотного зв'язку між інститутами громадянського суспільства й органами сектору безпеки і оборони України тощо. Наразі такі й подібні практики стають можливими лише завдяки внутрішнім наказам або меморандумам. Між тим, міжнародний досвід, зокрема досвід країн Європейського Союзу, НАТО та Ізраїлю, демонструє, що участь інститутів громадянського суспільства у розробленні документів довгострокового стратегічного планування суттєво підвищує ефективність системи національної безпеки¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Риженко І. Громадський контроль у сфері безпеки: проблеми реалізації в Україні. *Юридична наука*. 2022. № 1. С. 83-91.

¹⁴⁷ Слюсар В. Прозорість сектору безпеки як елемент демократичного врядування. *Наукові праці ЧДУ*. 2020. Т. 322. С. 115-120.

¹⁴⁸ European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World. Brussels: EU Council, 2003. URL : https://www.cvce.eu/content/publication/2004/10/11/1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b/publishable_en.pdf.

Фінансова нестабільність громадських організацій та їхня залежність від донорської підтримки

Масштабні проекти громадських організацій, що стосуються національної безпеки, потребують стійкого фінансування. Відсутність системи державної підтримки цього напрямку діяльності громадських організацій у формі, наприклад, грантових програм, державної закупівлі експертних послуг підвищує ризик їхньої залежності від іноземного фінансування та звинувачень у політичній заангажованості¹⁴⁹.

Політизація та безпекові ризики для волонтерів й активістів

В умовах сучасної російсько-української війни та активної діяльності російських спецслужб представники громадських організацій, активісти та волонтери ризикують стати об'єктом дискредитації, переслідувань або звинувачень у “зливій інформації”. Відсутність чітко визначеного правового механізму взаємодії цих осіб із державою у сфері національної безпеки й оборони створює додаткові перешкоди для їхньої діяльності¹⁵⁰.

Можливі напрями удосконалення правового забезпечення взаємодії держави й інститутів громадянського суспільства у сфері національної безпеки і оборони

Досвід міжнародних організацій та розвинених зарубіжних країн дозволяє виокремити кілька ефективних інструментів взаємодії держави й інститутів громадянського суспільства у сфері національної безпеки і оборони: створення постійних консультативних рад за участю громадськості при міністерствах оборони та внутрішніх справ; механізми прозорості передачі незахищених даних для аналітичного опрацювання; програми державного фінансування участі наукових установ та приватних аналітичних центрів у процесі розроблення нормативних актів у сфері національної безпеки й оборони та документів

¹⁴⁹ Корнієвський О. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: моногр. К.: Альтерпрес, 2010. 396 с.

¹⁵⁰ Бандуровська М., Ісасва М. Волонтерська діяльність в Україні: законодавчі й правові аспекти. Міжнародна науково-практична конференція “Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи” (17-18 квітня 2015 року, Харків). Харків. 2015. С. 27-30.

довгострокового стратегічного планування; захисні механізми для осіб, що надають певні послуги державі у сфері національної безпеки й оборони¹⁵¹.

З урахуванням згаданого досвіду можливо виокремити кілька напрямів удосконалення правового забезпечення взаємодії держави й інститутів громадянського суспільства у сфері національної безпеки і оборони:

1. Удосконалити Закон України “Про національну безпеку України” шляхом доповнення його розділом про громадський контроль над сектором безпеки і оборони України та участь громадських організацій у процесі розроблення нормативних актів у сфері національної безпеки й оборони та документів довгострокового стратегічного планування¹⁵².

2. Розробити стандартизовану процедуру надання доступу експертам від громадянського суспільства до інформації з обмеженим доступом із визначенням критеріїв відбору експертів, гарантій конфіденційності та відповідальності за розголошення інформації.

3. Запровадити механізми фінансової підтримки з боку держави наукових досліджень у сфері національної безпеки і оборони (конкурси, гранти, державні замовлення послуг наукових установ та приватних аналітичних центрів).

4. Забезпечити правий захист представників громадянського суспільства, що діють у сфері національної безпеки й оборони на конфіденційній основі: юридичні гарантії діяльності, правові механізми реагування на випадки переслідувань та інформаційної дискредитації.

5. Підвищення транспарентності в діяльності органів державної влади – суб’єктів сектору безпеки і оборони України: регулярні публічні звіти органів влади про співпрацю з громадськістю, відкриті дані про фінансування проєктів у сфері національної безпеки й оборони.

¹⁵¹ The United Nations and Security Sector Reform. Policy and Practice. Edited by Adedeji Ebo and Heiner Hänggi with the assistance of Christopher Sedgwick and Dawn Lui. LIT Verlag Berlin – Münster – Wien – Zürich – London Auslieferung Deutschland / Österreich / Schweiz: siehe Impressumseite. 391 p.

¹⁵² Гриневич О. Громадянське суспільство як чинник формування національної безпеки : моногр. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2022. 254 с.

Висновки до розділу 3

Народ України як носій суверенітету і джерело державної влади є основним суб'єктом забезпечення національної безпеки. Народ України бере участь у забезпеченні національної безпеки як безпосередньо (через участь в обороні, волонтерстві, здійснення громадському контролю над сектором безпеки й оборони), так і опосередковано (через інститути державної влади, вибори, референдуми). У сучасних умовах народ України проявив себе як активний учасник системи національного спротиву російській збройній агресії, суб'єктом, що зміцнює демократичні засади функціонування сектору безпеки й оборони України.

На тлі стрімкого посилення загроз внаслідок широкомасштабного російського збройного вторгнення роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України багатократно зростає. Водночас чинна нормативно-правова база, що регламентує участь громадянського суспільства у сфері безпеки та оборони, залишається фрагментарною і потребує системного оновлення з урахуванням сучасних реалій воєнного стану та стратегічних викликів безпеці України. Законодавче забезпечення участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України вимагає створення на законодавчому рівні ефективних механізмів участі громадян України у процесах планування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки й оборони. Це передбачає ухвалення комплексу нормативних актів, що регулюють діяльність громадських об'єднань, волонтерів та консультативних органів громадянського суспільства – громадських рад.

Важливими суб'єктами системи забезпечення національної безпеки є громадяни України та їх об'єднання. Участь громадян України у забезпеченні національної безпеки має як прямий характер (військова служба, волонтерство, територіальна оборона), так і опосередкований (вибори, референдум,

громадський контроль над сектором безпеки і оборони, участь у громадських об'єднаннях).

Громадські організації відіграють особливу роль у забезпеченні національної безпеки України. Вони забезпечують ефективність системи національної безпеки України, доповнюючи діяльність органів сектору безпеки і оборони у кризових, екзистенційно небезпечних для держави і суспільства ситуаціях. Подальший розвиток системи національної безпеки України має спиратися на принцип тотальної оборони, що передбачає більш глибоку інтеграцію громадян та їхніх об'єднань у систему національної безпеки України.

Попри те, що участь суб'єктів громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України є вкрай важливою, нині її стримує низка перешкод, серед яких – проблеми її правового забезпечення.

Попри наявність основоположних правових норм, що регулює участь народу України в забезпеченні національної безпеки України, існує низка прогалин правового регулювання, які стримують ефективне залучення інститутів громадянського суспільства до процесу забезпечення національної безпеки України. Усунення цих проблем потребує системного підходу: від удосконалення законодавства до створення універсальних стандартів взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони.

ВИСНОВКИ

1. Сектор безпеки і оборони України – це сукупність державних і недержавних інститутів, діяльність яких тією чи іншою мірою пов’язана із забезпеченням національної безпеки й обороноздатності України. Сектор безпеки і оборони України є ключовим елементом системи забезпечення національної безпеки України. Функціями сектору безпеки і оборони України є забезпечення територіальної цілісності, протидія зовнішній агресії, захист державного кордону, забезпечення національної безпеки й оборони, економічної безпеки, екологічної безпеки, захист прав та свобод людини і громадянина та інші. Суб’єкти сектору безпеки й оборони володіють спеціальною компетенцією, зорієнтованою на забезпечення національної безпеки у її визначеному сегменті.

Структуру сектору безпеки і оборони України утворює система взаємозв’язаних і таких, що доповнюють один одного суб’єктів. Суб’єкти сектору безпеки й оборони утворюють певну внутрішньо узгоджену систему державних і недержавних органів, установ, організацій, об’єднань громадян та окремих громадян, уповноважених відповідно до своєї компетенції забезпечувати національну безпеку.

Ч. 2 ст. 12 Закону України “Про національну безпеку України” обмежує коло суб’єктів сектору безпеки й оборони лише суб’єктами владних повноважень. До того ж перелік цих суб’єктів неповний. Потрібно чітко, несуперечливо і вичерпно визначити в Законі України “Про національну безпеку України” коло суб’єктів сектору безпеки й оборони. Повноваження органів державної влади, чия роль у забезпеченні національної безпеки й обороноздатності Української держави визначальна, у Законі потрібно закріпити безпосередньо. Вбачається, що з-поміж усіх суб’єктів владних повноважень, що прямо чи опосередковано забезпечують національну безпеку й обороноздатність України в межах своєї компетенції, у Законі України “Про національну безпеку України”, з огляду на його цілі та характер, потрібно визначити роль у сфері

національної безпеки й оборони таких вищих органів держави, як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України. Потрібно детально й цілісно регламентувати повноваження у сфері національної безпеки й оборони його провідних суб'єктів – Президента України та Кабінету Міністрів України. Роль інших суб'єктів сектору безпеки й оборони в забезпеченні національної безпеки й обороноздатності України в Законі України “Про національну безпеку України” можливо визначити більш узагальнено.

2. Взаємодія між Президентом України, Кабінетом Міністрів України та Радою національної безпеки і оборони України у процесі керівництва сектором безпеки і оборони України та координації діяльності його суб'єктів має системний характер: Уряд забезпечує реалізацію рішень Глави держави, ухвалених на основі рішень Ради національної безпеки і оборони України.

Роль і місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони полягають у тому, що він керує системою органів, які безпосередньо забезпечують національну безпеку й обороноздатність України. Президент України здійснює керівництво та координацію діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України засобом таких головних інструментів, як очолювання Ради національної безпеки і оборони України, Ухвалення указів та розпоряджень у сфері національної безпеки й оборони, Реалізація кадрових повноважень як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Рада національної безпеки і оборони України відіграє аналітичну та дорадчу роль при Президентові України як главі держави та гарантові державного суверенітету. Рада національної безпеки і оборони України вносить пропозиції Президентові України з питань реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки та оборони. Ця функція Ради національної безпеки і оборони України має ключове стратегічне значення для ефективного функціонування всієї системи державного управління національною безпекою України. Здійснюючи її, Рада національної безпеки і оборони України стає

центром стратегічного управління та аналітичного прогнозування, що визначає зміст та траєкторію розвитку політики національної безпеки України в умовах її очевидних і прогнозованих викликів.

Рада національної безпеки і оборони України покликана максимально синхронізувати дії всіх суб'єктів сектору безпеки та оборони, стати платформою, яка інтегрує в єдину систему дії Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Генерального штабу України, Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки¹⁵³.

Рада національної безпеки і оборони України забезпечує міжвідомчу координацію державних суб'єктів сектору безпеки і оборони України, таких як Міністерство оборони, Міністерство закордонних справ України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Національна поліція, Прикордонна служба України тощо, зокрема, для їх узгодженого і системного реагування на кризові ситуації у сфері національної безпеки та оборони. В умовах воєнного стану така координація набуває граничної значущості.

Кабінет Міністрів України – провідний суб'єкт реалізації державної політики у сфері національної безпеки й оборони, спрямованої на забезпечення національних інтересів України. Його керівна функція щодо інших суб'єктів сектору безпеки й оборони забезпечує управління сектором, а координаційна – узгодженість діяльності його суб'єктів.

Кабінет Міністрів України організовує діяльність у сфері національної безпеки й оборони підпорядкованих йому органів виконавчої влади та координує діяльність усіх суб'єктів сектору безпеки і оборони, спрямовуючи їх на досягнення єдиних стратегічних цілей держави у сфері національної безпеки й оборони.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію рішень Президента України та Ради національної безпеки і оборони України у сфері безпеки та

¹⁵³ Умеров Р. Безпека, озброєння, технології, санкції та дипломатія – ключові напрямки, що формують основу оборонної стратегії України. Рада національної безпеки і оборони України. URL : https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/7237.html?utm_source=chatgpt.com.

оборони, забезпечуючи їх виконання через систему підпорядкованих йому органів виконавчої влади.

3. Збройні Сили України – головне військове формування держави, на яке покладено виконання визначальних функцій у сфері національної безпеки й оборони – оборону держави, захист її суверенітету та територіальної цілісності. В умовах війни Збройні Сили України стали головною опорою суверенітету, територіальної цілісності та самого існування Української держави. Їхній внесок у захист цих життєво важливих цінностей виходить за межі сфери оборони – Збройні Сили уособлюють здатність українського народу до самоорганізації, опору російській збройній агресії та збереження власної державності в умовах найскладнішої війни XXI століття.

Національна гвардія України займає стратегічно важливе місце в секторі безпеки й оборони як гібридне формування, що одночасно забезпечує внутрішню безпеку та доповнює Збройні Сили України у здійсненні завдань оборони. Поєднання статусу правоохоронного органу з військовою організацією робить Національну гвардію України своєрідною перехідною ланкою між силами безпеки та силами оборони країни, що відображає важливу роль Національної гвардії України у комплексній системі забезпечення національної безпеки України.

Гібридна функціональна природа Національної гвардії України забезпечує її гнучкість у спектрі завдань: Національна гвардія України здатна швидко переорієнтуватися між правоохоронною чи контртерористичною діяльністю та участю в операціях бойового, охоронного чи підтримувального характеру поруч зі Збройними Силами України та іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони.

Національна поліція забезпечує внутрішню стабільність держави і її роль є визначальною в межах правоохоронного сегменту національної безпеки України. В умовах війни Національна поліція України перетворилася на багатофункціональний інструмент забезпечення внутрішньої безпеки: від реагування на злочинність до вирішення критично важливих завдань –

документування воєнних злочинів, стабілізації ситуації на деокупованих територіях, евакуації цивільних осіб та протидії кібер- й інформаційним загрозам. У цих напрямках її діяльність суттєво посилює національну безпеку України.

Служба безпеки України – один із найважливіших суб'єктів сектору безпеки й оборони України, який захищає державний суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність, науково-технічний і оборонний потенціал України від розвідувального, диверсійного та іншого ворожого впливу. У структурі сектору безпеки та оборони Служба безпеки України виконує унікальну функцію – здійснює контррозвідувальну, антитерористичну та протидиверсійну діяльність, а також забезпечує охорону державної таємниці.

Завдання та функції Служби безпеки України перетворюють її на системоутворювальний елемент сектору безпеки й оборони України, який поєднує в собі функції оборонного, правоохоронного та аналітичного характеру. В умовах повномасштабної війни Служба безпеки України виконує широкий спектр завдань, які виходять за межі контррозвідувальної діяльності, забезпечуючи внутрішню стійкість держави до гібридних загроз. Діяльність Служби безпеки України щодо Збройних Сил України має субсидіарне значення: здійснюючи критично необхідне забезпечення Збройних Сил України у певних сферах своєї компетенції, Служба безпеки України дозволяє Збройним Силам України зосередитися на веденні бойових дій.

4. Широкомасштабне російське збройне вторгнення гранично посилило роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України. Громадянське суспільство України довело свою здатність бути дієвим партнером держави у сфері національної безпеки й оборони. Повномасштабна російсько-українська війна стала каталізатором для усвідомлення необхідності інституціоналізації участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України. Сучасні реалії вимагають переходу від ситуативного залучення громадянського суспільства до системного

законодавчого врегулювання його ролі, форм та конкретних механізмів участі в забезпеченні національної безпеки України. Це сприятиме підвищенню обороноздатності держави, розвитку демократичних інститутів і формуванню комплексної моделі національної безпеки, заснованої на єдності держави та суспільства.

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України громадяни, волонтерські та правозахисні організації, професійні спільноти, засоби масової інформації відіграють критично важливу роль у підтриманні стійкості держави, розвитку демократії та консолідації суспільства. Водночас законодавча база, що регламентує участь громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони, потребує системного вдосконалення.

Попри граничне значення участі громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України в умовах війни, українське законодавство цілком фрагментарно регулює питання інтеграції інститутів громадянського суспільства до системи національної безпеки. Необхідно розробити спеціальний закон, який би цілісно визначив механізм взаємодії держави і громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти, акти конституційного правосуддя, політичні документи:

1. European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World. Brussels: EU Council, 2003. URL : https://www.cvce.eu/content/publication/2004/10/11/1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b/publishable_en.pdf.
2. The United Nations and Security Sector Reform. Policy and Practice. Edited by Adedeji Ebo and Heiner Hänggi with the assistance of Christopher Sedgwick and Dawn Lui. LIT Verlag Berlin – Münster – Wien – Zürich – London Auslieferung Deutschland / Österreich / Schweiz: siehe Impressumseite. 391 p.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
6. Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
7. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
9. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
10. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 1992 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

11. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
12. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 7 вересня 2021 р. № 487/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 24. Ст. 1099.
13. Про основи національної безпеки України : Закон України від 13 грудня 2002 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
14. Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців : Указ Президента України від 7 листопада 2001 р. № 1053/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2039.
15. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.
16. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. Ст. 588.
17. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)” від 12 травня 2023 року: Указ Президента України від 12 травня 2023 р. № 277/2023. *Офіційний вісник України*. 2023. № 51. Ст. 2827.
19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 26.
20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ

Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 26.

21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 лютого 2022 року “Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України” : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 70/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2502.

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України” : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 9. Ст. 370.

23. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року “Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства” : Указ Президента України від 4 березня 2021 р. № 85/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 20. Ст. 852.

24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 червня 2022 року “Про затвердження Положення про Реєстр осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів), порядок його формування і ведення” : Указ Президента України від 29 червня 2022 р. № 459/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 53. Ст. 3063.

25. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

26. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України” від 28 серпня 2020 р. № 9-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 5. С. 6.

27. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої,

третьої статті 17, частини другої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” (справа про гарантії діяльності народного депутата України) від 10. 04. 2003 р. № 7-рп/2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 17. Ст. 138.

28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту “а” пункту 2 статті 5, статті 8, абзаців першого, другого пункту 2 статті 23 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, указів Президента України “Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю” та “Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю” (справа про Координаційний комітет). *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 163.

29. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, шостої статті 127, частини п’ятої статті 128 Закону України “Про судоустрій України”, указів Президента України “Про Державну судову адміністрацію України”, “Про Положення про Державну судову адміністрацію України” від 17 грудня 2009 р. № 32-рп/2009. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 35.

30. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п’ятого, тридцять дев’ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України “Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг” (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 56. Ст. 1949.

31. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України) № 22-рп/2003 від 25. 12. 2003 р. *Вісник Конституційного Суду України*. 2003. № 6. С. 47-50.

Література:

32. Fluri Ph., Polyakov L. Intelligence and Security Services Reform and Oversight in Ukraine – An Interim Report. *Connections: The Quarterly Journal*. 2021. No. 1. P. 51-59.

33. Riehle K. The Ukraine war and the shift in Russian intelligence priorities. *Intelligence and national security*. 2024. Vol. 39. No. 3. P. 458-474.

34. The head of the National Police met with the leadership of the Research Forum of representatives of the US police. URL : https://mvs.gov.ua/en/news/golova-nacpoliciyi-zustrivsia-iz-kerivnictvom-doslidnickogo-forumu-predstavnikiv-policiyi-ssa?utm_source=chatgpt.com.

35. The National Guard of Ukraine. URL : https://www.fiep.org/member-forces/national-guard-of-ukraine/?utm_source=chatgpt.com.

36. The National Police presented War Crimes Investigation Management Strategy developed with the support of the Council of Europe. URL : https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/the-national-police-presented-war-crimes-investigation-management-strategy-developed-with-the-support-of-the-council-of-europe?utm_source=chatgpt.com.

37. Vyhivskyi I: CRSV Crimes Clearly Qualify as War Crimes. URL : https://uwf.org.ua/en/ivan-vyhivskyi-crsv-crimes-clearly-qualify-as-war-crimes/?utm_source=chatgpt.com.

38. Yevtukh S. The Security Service of Ukraine: key operations and challenges during the full-scale russian-Ukrainian war. *Military Science*. 2024. Vol. 2. No. 4. P. 137-147.

39. Агапова О. Адміністративно-правові засади діяльності Національної гвардії України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: ХНУВС, 2017. 16 с.

40. Александров В. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 78-82.

41. Аллеров Ю., Кривенко О. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. *Воєнна безпека*. 2018. № 3. С. 3-9.

42. Балан М., Кривенко О. Науково-практичні підходи до законодавчого забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2020. № 3. С. 51-57.

43. Бандуровська М., Ісаєва М. Волонтерська діяльність в Україні: законодавчі й правові аспекти. Міжнародна науково-практична конференція “Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи” (17-18 квітня 2015 року, Харків). Харків. 2015. С. 27-30.

44. Бейкун А., Ромашко О. Правове регулювання сектору безпеки і оборони: сутність та зміст. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 133-136.

45. Боротьба з тероризмом. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/borotba-z-teroryzмом>.

46. Бортник П. Суспільний договір і національна безпека: філософсько-правовий аналіз. *Право України*. 2020. № 4. С. 115-123.

47. Брус Я. Механізм взаємодії громадянського суспільства з інститутами влади : аналітична доповідь. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова / Укр. центр, 2025. 46 с.

48. Бублик О. Збройні Сили України як провідний суб'єкт забезпечення оборони держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 92-96.
49. Використання потенціалу громадянського суспільства для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії. Аналітична записка. <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/vikoristannya-potencialu-gromadyanskogo-suspilstva-dlya>.
50. Військова контррозвідка. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/viiskova-kontrrozvidka>.
51. Вірт Ю. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабного вторгнення: проблеми та перспективи. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/19270/Wirt%20Y.M.pdf?sequence=1>.
52. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. URL: http://politicus.od.ua/6_2022/5.pdf.
53. Глобальна та національна безпека: підруч. / авт. кол.: В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянук та ін. / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
54. Гриневич О. Громадянське суспільство як чинник формування національної безпеки : моногр. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2022. 254 с.
55. Дзьобань О. Суспільство як суб'єкт національної безпеки: філософсько-антропологічний підхід. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2022. № 2. С. 24-33.
56. Жук Т. Система суб'єктів сектору безпеки України. *Юридична наука*. 2020. № 5 (107). С. 106-112.
57. Захист інформаційного та кіберпростору. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky>.
58. Захист національної державності. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/zakhyst-natsionalnoi-derzhavnosti>.

59. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf?utm_source=chatgpt.com.
60. Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2024 році. URL : https://cyberpolice.gov.ua/news/zvitpro-diyalnist-departamentu-kiberpolicziyi-naczialnoyi-policziyi-ukrayiny-u--roczii-7074/?utm_source=chatgpt.com.
61. Кабиш О. Роль силових структур в системі політичної влади демократичних держав. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 18-23.
62. Контррозвідка. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/kontrrozvidka>.
63. Корнієвський О. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: моногр. К.: Альтерпрес, 2010. 396 с.
64. Котляренко О. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 52-58.
65. Крайній П. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження : моногр. Одеса: Видавничий дім "Гельветика", 2022. 160 с.
66. Ктіторов М. Розвиток спроможностей Національної гвардії України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2022. № 1. С. 24-31.
67. Кузьмічов О. Громадянське суспільство як суб'єкт забезпечення національної безпеки України. *New Ukrainian Law*. 2023. № 4. С. 12-28.
68. Кучменко В., Козловська Л. Роль громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки під час збройного конфлікту. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/27451/27416>.
69. Ліпкан В. Концептуальні засади формування системи національної безпеки України : моногр. К.: КНТ, 2017. 448 с.

70. Мартинюк Р. Забезпечення президентом національної безпеки й обороноздатності держави та доктрина “прихованих” президентських повноважень. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : матеріали круглого столу (м. Острого, 27 січня 2023 р.) / за ред. проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка, доц. О. О. Дацюка*. Острого : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2023. С. 48-52.

71. Мельник О. Громадські ініціативи як чинник зміцнення національної безпеки України. *Національна безпека і оборона*. 2021. № 3. С. 55-63.

72. Мельник С. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 141-145.

73. Мельниченко Б. Організаційно-правові засади функціонування системи забезпечення національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 301-304.

74. Миргород В. Діяльність Служби безпеки України в контексті національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія “Право”*. 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 222-227.

75. Міжнародне партнерство. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/mizhnarodna-diialnist>.

76. Міністерство оборони України. Громадська рада при Міністерстві оборони України. URL : <https://www.mil.gov.ua>.

77. Морквін Д., Бацамут В., Гох І. Прогнозовані виклики, що стоятимуть перед державою у післявоєнний період: завдання Національної гвардії України із забезпечення державної безпеки. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2024. Том 1. № 3. С. 90-98.

78. Морквін Д., Гох І. Основні засади та принципи діяльності Національної гвардії України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 34-37.

79. Нестеренко О. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33-39.

80. Ободянський Я. Громадянське суспільство в системі демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Випуск 17. С. 171-177.

81. Охорона державної таємниці. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi>.

82. Пашинський В. Збройні Сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2018. № 4. С. 102-105.

83. Підгайна В. Волонтерський рух в умовах повномасштабної війни в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.)*. Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 423-426.

84. Поляков С. Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України: моногр. Х.: Право, 2012. 256 с.

85. Поляков С. Збройні Сили України у структурі сектору безпеки та оборони. *Науковий вісник. Серія "Право"*. 2012. Т. 1. № 1-2. С. 91-96.

86. Пономарьов С. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 496 с.

87. Пономарьов С. Сектор безпеки України: поняття, ознаки, зміст. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр.): зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.). Х.: ХНУВС, 2017. С. 236-238.

88. Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. URL : [https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidhotovku-do-dii-iz-stabilizatsii-sytuatsii-na-](https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidhotovku-do-dii-iz-stabilizatsii-sytuatsii-na)

deokupovanykh-terytoriiakh-donetskoi-i-luhanskoi-s486-120523?utm_source=chatgpt.com.

89. Рада національної безпеки і оборони України. Офіційний вебсайт. URL : <https://www.rnbo.gov.ua>.

90. Риженко І. Громадський контроль у сфері безпеки: проблеми реалізації в Україні. *Юридична наука*. 2022. № 1. С. 83-91.

91. Ситник Г. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підруч. К.: НАДУ, 2021. 621 с.

92. Ситник Г. Національна безпека України: концептуальні засади формування і реалізації державної політики: моногр. К.: НАДУ, 2019. 392 с.

93. Слюсар В. Прозорість сектору безпеки як елемент демократичного врядування. *Наукові праці ЧДУ*. 2020. Т. 322. С. 115-120.

94. Смокович М. та ін. Громадянське суспільство та правова держава : моногр. К.: Алерта, 2023. 304 с.

95. Сокурєнко В. Характеристика системи Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 15. Т. 1. С. 74-76.

96. Степановський В. Діяльність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 298-302.

97. Трансформація СБУ. Служба Безпеки України. веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/transformatsiia-sbu>.

98. Умеров Р. Безпека, озброєння, технології, санкції та дипломатія – ключові напрямки, що формують основу оборонної стратегії України. Рада національної безпеки і оборони України. URL : https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/7237.html?utm_source=chatgpt.com.

99. Флурі Ф., Бадрак В. Національна гвардія України: шляхи розвитку. Женева – Київ: Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2017. 46 с.

100. Шаповал В. Народовладдя в Україні: конституційно-правовий вимір. К.: Юрінком Інтер, 2018. 216 с.